

»Zaboravljeni ilirac« Nikola Zdenčaj od Zahromić-grada (1775–1854): prilog za biografiju

ŽELJKO KARAULA
Banovine hrvatske 26b
HR – 43 000 Bjelovar
historik2000@gmail.com

Pregledni rad
Review article

Primljeno / Received: 5. 3. 2020.
Prihvaćeno / Accepted: 17. 12. 2020.

U članku je istražena biografija križevačkog ilirca i plemića Nikole Zdenčaja (1775–1854), pri čemu je naglasak stavljen na njegovo političko i kulturno djelovanje. Nikola Zdenčaj je tek rijetko bio u središtu znanstvenih ili stručnih istraživanja, pa će u ovom članku biti istražen i potvrđen njegov politički put u sklopu Ilirskog pokreta (Hrvatskog narodnog preporoda), a bit će pojašnjene i neke nejasnoće, kao i nedovoljno utvrđene činjenice. Cilj članka je, dakle, taj da osvijetli ulogu Nikole Zdenčaja tijekom Hrvatskog narodnog preporoda, ali i taj da osvijetli poziciju koju taj ilirac danas ima u historiografiji.

Ključne riječi: Nikola Zdenčaj, Hrvatski narodni preporod, ilirizam, Zagrebačka županija, Križevci

1. Historiografija o Nikoli Zdenčaju

Povodom smrti plemića Nikole pl. Zdenčaja, *Car-sko-kraljevske službene narodne novine* objavile su 12. svibnja 1854. godine tekst sljedećeg sadržaja:

»Danas [12. svibnja 1854. godine] u 10 sati ob-sluzavane su u cèrkvi sv. Marka zadušnice za presvie-tloga gospodina Nikolu Zdenčaja, o kom smo javili, da je na svom dobru Ravnu 28. travnja u 79. godini od starosti odnemogo. Dèržimo za dužnost ovom prigodom o životu pokojnika nekoliko riečih pro-govoriti.

Nikola Zdenčaj od Zahromićgrada, vlastelin, c. k. komorski savietnik, zlatne ostruge vitez, bakarski patricij, bivši kr. komorski upravitelj zagrebački i županie zagrebačke veliki župan, sviuh domorodnih društva član utemeljitelj itd., rodio se je 1775 god. 6. prosinca na obitelji svoje dobru Ravnu, u križe-vačkoj županii. Već u pèrvo doba svoje mladosti razvio je pokraj velike slabosti i boležljivosti tiela svoga osobitu jakost i zdravlje uma, počem je sa svojim stariim bratom medju svojim součenicima kroz sav tečaj naukah bio vaviek pèrvi. Umah poslie svèršenih pravoznanstvenih naukah stupio je god. 1793 u javnu službu u križevačkoj županii kano registrator i bio je radi izvanredne vieštine svoje već

u pèrvom izboru (reštauraciji) god. 1794 velikim fiš-kalom jednoglasno izabran. Malo zatim bi izabran velikim bilježnikom iste županie, u kojoj se još časti svojim umom i perom tako izkazao, da su mu nje-gova akta, koja se osobito kratkim, zrielim i točnim izrazom sloga odlikuju, pribavila u cijeloj domovini podpuno uvaženje. Godine 1808 bude pozvan po sl. kaptolu zagrebačkom na čast dvorskoga župana kaptolskoga, koju je službu do 1816 god. obnašao. Poslie toga povuko se je u privatni život, gdje se sasvim posvetio svojoj obitelji, znanostima i pobolj-šavanju gospodarstva. Godine 1827 opet povratio se je na obću želju u službu županie križevačke i bio je jednoglasno podžupanom izabran, u kojoj časti je obće povierenje u tolikoj mieri steko, da je bio iza-bran poklisarom trojedne kraljevine za ugarski sabor godine 1830. Iza toga bio je od njeg. veličan-stva imenovan savietnikom kraljevskim i zlatne ostruge vitezom. Kao podžupan križevački, koje se je časti 1836 god. odrekao, bio je dizao u svakoj struci blagostanje križevačke županie i učinio se je osobitim dobročiniteljem cijele županie naročito kao ravnatelj i nadziratelj občinskih cestah, o kojoj je zadaći lako revno i neumorno nastojao, da se punim pravom reći može, da je on početnik čvèrstih i dobrih drumovah u križevačkoj županii, u kojoj su do njega bili od svih u Hèrvatskoj ponajgorji. Netom što se je županijske službe odrekao, bio je,

odlikovavši se vazda osobitom viernošću i privrženosti prema prejasnom prestolu, iznenada imenovan upraviteljem komorskim zagrebačkim, a isto tako iznenada god. 1838. vjehovnim županom županije zagrebačke. U toj najvažnijoj dobi pèrvoga razvitka naše narodnosti i težkoj borbi za njezin napredak bistra je ova glava mudrim svojim upravljanjem kao što i odvažnim značajem mnogo dopriniela k uzmožovanju onih događajah, koji su u svojim posledicama od najveće važnosti. Sretni uspieh reštauracije godine 1842. o kojoj je reći bi bitje i nebitje našega daljnega narodnoga napredka zavisilo, nebi se bio mogo bez njegove krepke odlučnosti riešiti. Njegova oštroumnost i poznavanje ljudih vidi se već otduda, da je kod iste važne reštauracije takvoga muža, kao što je g. Benko Lentulaj, kojega sada sva domovina kao svoga podbana visoko cieni i iskreno ljubi, za čast pèrvoga podžupana iste županije, uvažavajući njegov značaj i njegove sposobnosti svojim načinom nagovorio, na koju je i od domorodne stranke jednodušno izabran bio. — Kao komorski upravitelj i veliki župan u Zagrebu prebivajući učestvovao je kod svih izobražavanje i blagostanje narodnosti za svèrhu imajućih društvah i zavodah. Kod našega gospodarskoga društva bio je kao član utemeljitelj podpredsjednik do 21. kolovoza 1847; kako je bio u struci gospodarstva učen i pomnjiv, spominju 'Gospodarske Novine' u br. 18. t. g. — Kakvoga je ovaj izvanredni naš zemljak bio visokoga izobraženja čoviek, pokazuje i to, da je diela od starih pjesnikah Horacova a od noviih filosofah Kantova, skoro bi smieli rieći, na pamet znao. Njegov britki sarkazam, kojim je kadgod koju nespretnost osobito u javnim skupštinama nemilice ošinuo, prouzrokovao mu je mnoga neosnovana nepriateljstva. Da se je u ostalom vèrlo umiereno vladati znao, pokazuje njegova

starost, jer inače pokraj svojeg slabuhnog i u mladosti svojoj bolećivoga tiela nebi bio mogao život svoj bez svako znatne bolesti do 79 godine uzdržati. Kako je bio dobar i skèrbljiv otac, to se vidi iz tuge, kojom ga njegovi sinovi i njegovi unuci oplakuju.«¹

Historiografi dosad nisu objavili znanstveni rad ni povijesni sud o životu i djelu križevačkog vlastelina te »zaboravljenog ilirca« Nikole Zdenčaja (1775–1854). Postoje tek vrlo kratke biografije u enciklopedijama i leksikonima koje su otisnute nakon 1990. godine, što znači da u vrijeme socijalističke Jugoslavije o njemu nije dana ni najobičnija biografska skica u *Enciklopediji Jugoslavije*. O Zdenčaju je prvi put napisan kratak i donekle romantiziran životopis u *Albumu zaslužnih Hrvata XIX. stoljeća* iz pera križevačkog (po rođenju) novinara Milana Grlovića.² Nekoliko godina kasnije u zagrebačkoj je *Prosvjeti* objavljen članak povodom 50. godišnjice smrti Nikole Zdenčaja, koji je napisao križevački fizik Fran Gundrum Oriovčanin, ali ni on nije donio neka značajnija poboljšanja i doprinose Zdenčajeve životopisu.³ Uglavnom, iz tih su se izvora donekle sve do danas, uz izuzetak monografije Ivana (Ive) Dečaka, preuzimali podaci i u drugim enciklopedijama i leksikonima koji su slijedili. Takvu Zdenčajeve šturu biografiju nudi i *Leksikon Križevčana*,⁴ a kratka Zdenčajeve biografija postoji i u *Hrvatskoj općoj enciklopediji*.⁵

O obitelji Zdenčaj i Nikoli Zdenčaju kratke su članke početkom 21. stoljeća napisali Zoran Homen i Ivan Dečak.⁶ Upravo je Dečak u svojoj monografiji *Raven i okolica* objavljenoj 2001. godine dao nešto detaljniji, ali izuzetno nesustavan prikaz života Nikole Zdenčaja.⁷ Čini se da je za to ključan razlog bio taj što poslije Nikole Zdenčaja nije sačuvana njegova ostavština, a i arhivski izvori su vrlo manjkavi i rijetki.⁸ Zbog toga će

¹ [s. n.], »Hèrvatska, Slavonia, Dalmacia i vojvodina Sèrbia. [Vijesti]«, *Carsko-kr. službene narodne novine* 20 (Zagreb, 1854), br. 109 (12. svibnja 1854), str. 293. Inače, poticaj za ovaj članak dao mi je članak Vlatke Filipčić »Grof Juraj Oršić u preporodnom pokretu«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, vol. 29 (Zagreb, 1996), str. 163–172, a zato što se ona u njegovu pisanju očito suočavala s istim problemom s kojim se suočavao i autor ovog rada: nedostatkom izvora.

² Milan Grlović, »Nikola Zdenčaj. 1775.–1854.«, u: Milan Grlović (sakupio, popunio i napisao), *Album zaslužnih Hrvata XIX. stoljeća. Sto i pedeset životopisa, slika i vlastoručnih podpisa*, slike crtao Stjepan Kovačević (Zagreb: Naklada i tisak Matičevog litografskog zavoda u Zagrebu, 1898–1900). Stranice u *Albumu* nisu paginirane. Zdenčajev životopis, njegova slika i potpis otisnuti su na dvama listovima. Životopis se nalazi na licu i naličju prvog lista, dok se slika i potpis nalaze se na licu drugog lista.

³ Fran S.[rečko] Gundrum Oriovčanin, »O 50. obljetnici smrti Nikole Zdenčaja od Zahromić-grada«, *Prosvjeta. List za znanost, zabavu i umjetnost* 12 (Zagreb, 1904), br. 10, str. 303–304.

⁴ Rade Milosavljević, *Leksikon Križevčana. Prilog poznavanju povijesti Križevaca i križevačkog kraja* (Križevci: Povijesno Društvo Koprivnica, 1988), str. 134.

⁵ Vidi na: <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=67009> (pristup 3. ožujka 2020. godine).

⁶ Zoran Homen, »Doprinos očuvanju imena Nikole Zdenčaja«, *Cris: časopis Povijesnog društva Križevci* 5 (Križevci, 2003), str. 61–66; Ivan Dečak, »Znameniti Zdenčaji iz Velikog Ravna«, *Cris: časopis Povijesnog društva Križevci* 16 (Križevci, 2014), str. 86–89.

⁷ Ivo Dečak, *Raven i okolica. Prinosi za povijest* (Zagreb: Vlastita naklada, 2001), str. 93–102.

⁸ Kao što će se vidjeti dalje u tekstu, pojedine dijelove ostavštine Nikole Zdenčaja posjedovali su povjesničar književnosti Đuro Šurmin i svećenik Josip Šavor, pri čemu je Šavor ostavštinu poklonio Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti, dok se bogata ostavština

i ovaj članak imati određene praznine i nedostatke u ispunjavanju biografije Nikole Zdenčaja, pa će biti tek torzo bogatog života tog križevačkog plemića i »zaboravljenog ilirca«.

2. Obitelj Zdenčaj

Prema spoznajama Agneze Szabo, plemićka obitelj Zdenčaj porijeklom je iz područja oko rijeke Kupe i grada Karlovca. Od početka 18. stoljeća stekla je posjede u Turopolju i na području tadašnje Križevačke županije, gdje je došla do posjeda Veliki i Mali Raven te stekla plemićki pridjev »od Zahromić-grada«.⁹ Nakon dolaska u Veliki Raven, počeli su graditi dvorac (kuriju). Graditeljske faze moguće je datirati samo relativno. Starija građevina, ona koja je orijentirana prema glavnoj prometnici, nekad je imala ulaz na začelju, a građena je vjerojatno tijekom druge polovice 18. stoljeća. U prvim desetljećima 19. stoljeća dograđeno je sjeverno krilo, kada je i glavni ulaz premješten na sjeverno pročelje dvorca.¹⁰

Od turopoljske grane obitelji Zdenčaj posebno se ističe Ivan Nepomuk pl. Zdenčaj, koji je dvaput biran za turopoljskog župana (1783–1784 i 1794–1803). Bio je blizak prijatelj sa zagrebačkim biskupom Maksimilijanom Vrhovcem, a zaslužan je za promicanje kulture i prosvjete u Turopolju: novčanim sredstvima podupro je zakladu za uzdržavanje pučke škole u Velikoj Gorici (1771), uredio je turopoljski arhiv, te je dao sastaviti zbornik dokumenata na latinskom jeziku koji obrađuje povijest Turopolja (*Knjiga statuta i privilegija plemeni-*

te općine Turopolje iz godine 1789.). Za širenje kulture i prosvjete u Turopolju bio je zaslužan i Ivanov rođak svećenik Antun Zdenčaj, koji se kao zagrebački kanonik zalagao za osnivanje pučkih škola. Svojim vizitacijama u karlovačkom kraju 1765. godine ostavio je važne podatke o stanju tamošnjeg školstva.¹¹ Ivan Nepomuk pl. Zdenčaj imao je sina Antuna, koji je također dvaput biran za turopoljskog župana (1803–1809 i 1826–1831) te je sudjelovao u pripremama ustanka protiv Francuza, koji su tada držali taj dio Hrvatske. Iako je, kako se pretpostavlja, u Karlovcu bio član masonske lože Saint Jean de Croatie, to ga nije spriječilo da ustane protiv francuske vlasti.¹² Kao ugledan i utjecajan turopoljski plemić, Antun pl. Zdenčaj tužbom je omogućio osnivanje povjerenstva koje je trebalo ispitati njegove tužbe protiv Josipa Grdenića, turopoljskog župana koji je imao ispađe prilikom restauracije turopoljskog magistrata 1824. godine.¹³ Antun pl. Zdenčaj umro je 1831. godine. U braku sa ženom Maksimilijanom nije imao potomstva.¹⁴ Grana obitelji Zdenčaj koja se preselila u križevački kraj postala je vrlo ugledna, a posjedi Mali i Veliki Raven bili su izvor njihova bogatstva i prestiža.

3. Životopis Nikole Zdenčaja do početka Hrvatskog narodnog preporoda (1835)

Nikola pl. Zdenčaj rođen je u Velikom Ravnu 6. prosinca 1775. godine od oca Ivana Nepomuka pl. Zdenčaja i majke Terezije rođene Bedeković. Imao je

Dure Šurmina danas čuva u Hrvatskom državnom arhivu, ali tamo se, nažalost, ne nalazi ništa iz Zdenčajeve ostavštine. Potraga za Šavorovom ostavštinom koja bi u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti sadržavala Zdenčajevu ostavštinu, završila je neuspješno.

⁹ Agneza Szabo, »Plemići Zdenčaj od Zahromić-grada«, *Matica: časopis Hrvatske matice iseljenika* 46/4 (Zagreb, 1996), str. 2–5, na str. 2. Za razliku od Szabo, Dečak tvrdi da je obitelj Zdenčaj pridjev »od Zahromić-grada« nosila prije negoli je stekla vlastelinstva u Velikom i Malom Ravnu. Pritom se oslanja na spoznaje Frana Srećka Gundruma Oriovčanina, koji ističe da se taj plemićki pridjev spominje u plemićkoj listi iz 1592. godine, gdje stoji »de Zahwmych-grada«, dakle »Zahumić-grada«, a ne »Zahromić-grada«. Vidi u: Dečak, *Raven i okolica. Prinosi za povijest*, str. 93.

¹⁰ Dečak, *Raven i okolica. Prinosi za povijest*, str. 100.

¹¹ Više o zagrebačkom kanoniku Antunu Zdenčaju vidi u: Andrija Lukinović, »Antun Zdenčaj (1721–1791), nepoznati historiograf Zagrebačke biskupije«, *Croatica Christiana periodica: časopis Instituta za crkvenu povijest Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 13 (Zagreb, 1989), broj 23, str. 55–66.

¹² Francé Kidrič, »Framasonske lože hrvaških zemelj Napoleonove Ilirije v poročilih dunajskega policijskega arhiva«, primljeno u sjednici razreda historičko-filologičkoga Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 20. juna 1914., u: *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*. Knjiga 206. Razredi historičko-filologički i filozofičko-juridički. 88. (Zagreb: [Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti], 1915), str. 25–60, na str. 42; Emilij Laszowski (uredio, napisao i troškom iste općine [Turopolja] izdao) uz suradništvo Janka Barlèa, Dra. Velimira Deželića, i Dra. Milana Šenoe, *Povijest plem. općine Turopolja*. Svezak III. Prosvjetni rad (Zagreb: Tiskom tiskare »Merkantile«, 1924), str. 153–154; Ivan Mužić, *Masonstvo u Hrvata (Masoni i Jugoslavija)*, IV. dopunjeno izdanje (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1989), str. 121; Szabo, »Plemići Zdenčaj od Zahromić-grada«, str. 3.

¹³ Hrvatski državni arhiv, fond 5, Sabor Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Zemaljske komisije, Istražno kraljevsko povjerenstvo u okrugu Plemenite općine Turopolje (1824–1827).

¹⁴ Szabo, »Plemići Zdenčaj od Zahromić-grada«, str. 3.

brata Antuna i Samuela te sestru Francisku.¹⁵ Prema Grlovićevim spoznajama, bio je tjelesno slabo i boleljivo dijete, što ga je, nastavlja Grlović, poticalo na to da se u većoj mjeri posveti čitanju knjiga i općenito obrazovanju, pa je »vazda bio prvi među prvima.«¹⁶ U Zagrebu je 1789. godine završio Archigymnasium (kasnije Nadgimnazija), da bi 1793. godine, nakon što je u Zagrebu iste godine završio »pravoslovne nauke«, stupio u službu kao registrator (upisivač prispjele i poslanske pošte) u Križevačkoj županiji.¹⁷ Sljedeće godine izabran je za županijskog velikog odvjetnika, a potom za županijskoga velikog bilježnika. Od Dečaka, koji taj podatak preuzima iz *Narodnih novina*, doznajemo da je na tom poslu bio vrlo uspješan: »svojim umom i perom se tako iskazao, da su mu njegova akta, koja se osobito kratkim, zrielim i točnim izrazom sloga odlikuju, pribavila u cijeloj domovini podpuno uvaženje.«¹⁸ Početkom 19. stoljeća sudjeluje u radu Hrvatskih kraljevinskih konferencija, čiji je zadatak bio taj da onda kada nije mogao biti sazvan Hrvatski sabor rješava pitanja obrane Kraljevine Hrvatske i Slavonije, kao i druga goruća pitanja javno-pravnog života Kraljevine. Na nekim od tih konferencija Zdenčaj je 1800. godine pisao zapisnike.¹⁹ Od 1805. sudjelovao je u radu Hrvatskog sabora. Tamo je pisao zaključke sa sjednica, dok je u radu Sabora sudjelovao kao »ablegatus civitatum ad Crisiensis«.²⁰ Od 1808. godine prestaje raditi u Križevačkoj županiji i postaje dvorski župan Zagrebačkoga kaptola. Od 1816. godine povlači se na imanje u Raven, gdje se počinje baviti gospodarstvom. Otprilike se tada oženio Anom Franciskom Lošek, s kojom je u braku imao dvojicu sinova: Aleksandera (Škender) i Eduarda.²¹

Biskup Maksimilijan Vrhovac zapisao je 1814. godine u svojem dnevniku (*Diarium*) da su se u Zagrebu pojavile dvije stranke za izbore u Zagrebačkoj županiji, od kojih je »stranka prablježnika Kuševića« tražila službu podžupana na Nikolu Zdenčaja.²² No, to im nije uspjelo. Na službi dvorskog župana zagrebačkog Kaptola Zdenčaj je vodio odgovorne dužnosti upravljajući kaptolskim vlastelinstvima. U Vrhovčevu dnevniku stoji da je Zdenčaj ponekad vršio i funkciju suca te da je biskup u njega imao potpuno povjerenje, jer mu je dao da upravlja i financijama zagrebačkog Kaptola bez ograničenja.²³

Nakon povratka u Veliki Raven Nikola Zdenčaj posvetio se radu na svojem imanju, a Grlović bilježi da je radio i na poboljšanju vlastita znanja, proučavajući brojne znanosti.²⁴ Da je Zdenčaj radio na poboljšanju i unapređenju svojega imanja, izvijestile su zagrebačke *Gospodarske novine*, u kojima je nakon njegove smrti 1854. godine objavljeno sljedeće:

»Pokojniki je bio znatan poljodělac i strastan vinođelac; on je sve vrěme, koje mu biaše prosto od službenih poslovah, izpunio poljodělstvom i ladanjskim zabavami; a time je, osim tolikih radostih i koristih, koje čověku pruža život seoski i gospodarski, postigo i to, što je tělo svoje od dětinstva bolešljivo, slabo i mlahavo tako bio okrěpio, ter je doživio 79. godinu dobe svoje, a nije nikad pretěpio nikakve jake i velike bolesti, [...] On je bio zemljodělac pomnjiv, pohlepan za znanjem i učen, ali i samostalan i bez svake, predsude. Ne samo što je sve izvěrstne (classičke) poljodělske knjige od Rimljana *Columelle* počamši pa sve do najnovijih fancezkih, němačkih i t. d. poljodělskih spisateljah

¹⁵ Antun Zdenčaj oženio se Maksimilijanom pl. Ivančić, a Samuel Katom Pluzkal, dok se sestra Franciska udala za Abela pl. Praunspersgera. Jedan odvjetak te plemićke obitelji živio je u Križevcima. Vidi u: Dečak, *Raven i okolica. Prinosi za povijest*, str. 92.

¹⁶ Grlović, »Nikola Zdenčaj. 1775.–1854.«, na licu prvog lista životopisa o Nikoli Zdenčaju.

¹⁷ [s. n.], »Hèrvatska, Slavonia, Dalmacia i vojvodina Sèrbia. [Vijesti]«, *Carško-kr. službene narodne novine* 20 (Zagreb, 1854), br. 109 (12. svibnja 1854), str. 293; Ivan Koprek (glavni urednik), *Thesaurus Archigymnasii. Zbornik radova u prigodi 400. godišnjice Klasične gimnazije u Zagrebu 1607.–2007.* (Zagreb: Grafički zavod Hrvatske d.o.o., 2007), str. 904.

¹⁸ Dečak, *Raven i okolica. Prinosi za povijest*, str. 92.

¹⁹ Jozo Ivanović i Josip Kolanović (priredili i uredili), *Hrvatske kraljevinske konferencije. Svezak V. 1797–1848* (Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 1993), str. 35–36; Dečak, *Raven i okolica. Prinosi za povijest*, str. 94.

²⁰ Ivan Filipović (uredio), *Zaključci Hrvatskog sabora. Svezak X. 1808–1814* (Zagreb: Arhiv Hrvatske u Zagrebu, 1975), str. 165–166.

²¹ Grlović, »Nikola Zdenčaj. 1775.–1854.«, na naličju prvog lista životopisa o Nikoli Zdenčaju: »Ostavio je dva sina: Aleksandra, koji je g. 1835. u Gajevoj 'Danici' br. 48. priobćio hrvatskom narodu i danas omiljelu pjesmu 'Puna srđca, pune čaše', g. 1836. postao drugim podžupanom križevačkim i umro u sedamdesetim godinama u Križevcima i Eduarda, koji je bio prisjednik raznih sudb. stolova i posjednik dobra Čanjeva kod Sudovca u križevačkoj županiji. Eduard je umro prije mnogo godina u Vel. Bukovcu kod grofa Draškovića i ostavio sinove Dragutina, Ladislava, Vilima i Gustava.« Vidi i: Dečak, *Raven i okolica. Prinosi za povijest*, str. 102; Homen, »Doprinos očuvanju imena Nikole Zdenčaja«, str. 62.

²² Maksimilijan Vrhovac, *Dnevnik / Diarium. Svezak 2 (1810–1815.)*, latinski tekst preveli na hrvatski jezik i bilješkama popratili Metod Hrg i Josip Kolanović. Riječ unaprijed Drago Roksandić. Kazalo osoba, mjesta i stvari sastavio Jozo Ivanović (Zagreb: Kršćanska sadašnjost / Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu / Odsjek za povijest – Zavod za hrvatsku povijest, 2017), str. 733.

²³ Vrhovac, *Dnevnik / Diarium. Svezak 2 (1810–1815.)*, str. 831, 833, 841, 849 i 853.

²⁴ Grlović, »Nikola Zdenčaj. 1775.–1854.«, na naličju prvog lista životopisa o Nikoli Zdenčaju.

imao, već je i sve ove knjige učio i proučio i poznao.«²⁵

Dečak piše da je prema podacima iz 1841. godine imanje Nikole Zdenčaja imalo 106 jutara zemlje, od čega 84,5 jutara oranica, 6 jutara zemlje, 14 jutara šuma i 1,5 jutro pašnjaka te okućnice. Osim u Velikom Ravnu, Zdenčaji su posjede imali i u Dubovcu, gdje se nalazilo više od 110 jutara zemlje.²⁶ Osim brige za posjede, Nikola Zdenčaj zaslužan je za poticanje i gradnju cesta u Križevačkoj županiji, ali i za poduku svojih kmetova o načinima poboljšanja zdravlja i života. Inspiriran djelom *Način jabuke zemaljske saditi*, koje je 1788. godine objavio varaždinski fizik Ivan Krstitelj Lalangue, Zdenčaj je seljake poticao na sadnju krumpira (koruna) i, što doznajemo iz monografije Franje Husinca o Franu Gundrumu, »upotrebio je sva sredstva da žitelje u i oko Ravena podući i prisli, kako bi sadili korun, tim više, što pokusi miešanja buča sa brašnom nisu najbolje ispali, da se dobije kruh.«²⁷

Nakon što se duže od deset godina bavio radom na posjedu, Nikola Zdenčaj se 1827. godine vratio na rad u Križevačku županiju, ali ovaj put kao podžupan, što je bio do 1836. godine. Od 1825. godine aktivan je u Hrvatskom saboru, da bi 1830. godine bio izabran za zastupnika u Ugarskom saboru. Može se pretpostaviti da je sudjelujući u radu Ugarskog sabora u Požunu tada na djelu vidio mađarsku politiku i njezine interese prema hrvatskim zemljama. Od 1832. godine hrvatski staleži i redovi shvatili su da će morati braniti svoje pravo na autonomiju i da će to morati učiniti s ograničenim sredstvima, jer su na Hrvatskom saboru 1790. godine dio administrativnih ovlasti prepustili Kraljevini Ugarskoj. Od tada hrvatski zastupnici na Ugarskom saboru dobivaju upute da brane municipalna prava, da traže povrat izgubljenih teritorija i da brane latinski jezik kao jezik Kraljevine Hrvatske i Slavonije. Upravo je Nikola Zdenčaj 1832. godine izabran u povjerenstvo za sastav-

ljanje uputa hrvatskim delegatima na Ugarskom saboru.²⁸

Kao saborski zastupnik Zdenčaj je bio zadužen za primanje prijedloga o porezu i imenovanju novog protototara, kao i za sastavljanje posebnog članka o raspodjeli knjiga o pravima i odredbama. Tijekom 1832. godine predložen je za člana Državnog stola, ali nije prošao jer nije znao mađarski jezik. Na Ugarskom saboru u Požunu 1830. godine hrvatski zastupnici branili su se od mađarskih pokušaja da uvedu mađarski jezik u cijeloj Ugarskoj, i to tako što su tvrdili da taj jezik ne govori nitko u Hrvatskoj. Kada su Mađari tražili građanska prava za protestante u Hrvatskoj, Zdenčaj je rekao da »savezna kraljevstva – socia Regna – imadu svoja municipalna prava, po kojima se ne može ovo pitanje na prečac riješiti.«²⁹

Nemamo pouzdane podatke o tome kada je Nikola Zdenčaj upoznao Ljudevita Gaja i kako se pridružio Ilirskom pokretu. U Gajevoj ostavštini nalazi se pismo iz Križevaca od 28. studenog 1832. godine u kojem Zdenčaj javlja Gaju da su staleži i redovi Križevačke županije sa zadovoljstvom primili Gajev rekurs,³⁰ nakon čega mu postavlja pitanje o tome kako i gdje da mu dadu svoj glas, uvjeravajući ga da će to rado učiniti kada mu odgovori.³¹ Pismo nije pisano u bliskom tonu, ali je kontakt s Gajem uspostavljen. Sve se to najvjerojatnije zbivalo krajem 1832. ili početkom 1833. godine, kada se i grof Juraj Drašković, koji je također bio hrvatski poklisar na Ugarskom saboru, susreo s Gajem i pridružio se Ilirskom pokretu.³² Nikola Zdenčaj bio je uz grofa Janka Draškovića i župnika Ivana Krizmanića najstariji ilirac. Znakovit je podatak da je Zdenčaj pomogao Gaju da upozna i stekne naklonost zagrebačkog biskupa Aleksandra Alagovića (1760–1837), s kojim se Gaj susreo 1833. godine u Beču. Alagović je saslušao Gaja i obećao mu materijalnu i drugu pomoć u njegovim nastojanjima.³³ Ljudevit Vukotinić u svojem dnevniku »Uspomene na god. 1833–1835« svjedoči da su grof Janko Drašković, Nikola Zdenčaj i njegov sin Škender

²⁵ Jedan član gospodarskoga društva, »Zdenčaj Zahromićgradski Nikola«, *Gospodarske novine* 2 (Zagreb, 1854), br. 18 (6. svibnja 1854), str. 77–78.

²⁶ Dečak, *Raven i okolica. Prinosi za povijest*, str. 93.

²⁷ Franjo Husinec, *Fran Gundrum Oriovčanin. Gradski fizik u Križevcima* (Križevci: Matica hrvatska Križevci, 2001), str. 297–298.

²⁸ Elinor Murray Despalatović, *Ljudevit Gaj i ilirski pokret*, prevela Nada Kralj Šercar (Zagreb: Srednja Europa, 2016), str. 76; Dečak, *Raven i okolica. Prinosi za povijest*, str. 95.

²⁹ Đuro Šurmin, *Hrvatski preporod. I. Od godine 1790. do 1836.*, s 3 slike (Zagreb: Tisak Dioničke tiskare, 1903), str. 83.

³⁰ Rekurs ili priziv, pritužba, žalba višoj vlasti zbog odluke niže vlasti. Radilo se o Gajevoj želji da dobije preporuku županija za izdavanje novina. Gaj je rekurs podnio 31. ožujka 1832. godine.

³¹ Josip Horvat i Jakša Ravlić, *Pisma Ljudevitu Gaju*, Građa za povijest književnosti hrvatske, knjiga 26 (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1956), str. 504. Cijelo pismo vidi u: *Zdenčaj Gaju, 28. XI. 1832.* Zbirka rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, signatura R 4702b. Pismo je pisano latinskim jezikom. Vidi i: Šurmin, *Hrvatski preporod. I. Od godine 1790. do 1836.*, str. 172.

³² Murray Despalatović, *Ljudevit Gaj i ilirski pokret*, str. 76.

³³ Viktor Novak, *Magnum tempus. Ilirizam i katoličko sveštenstvo. Ideje i ličnosti. 1830–1849* (Beograd: Nova knjiga, 1987), str. 64.

također bili pokrovitelji i podupiratelji Gajevih nastojanja da kupi tiskaru i počne objavljivati vlastite novine.³⁴ Osim toga, Vuk Karadžić se tijekom lipnja 1838. godine prilikom dolaska u Zagreb sastao s Gajem kod grofa Janka Draškovića u »najintimnijem krugu«, u kojem su bili još i Nikola Zdenčaj te Antun Vakanović.³⁵

O Zdenčajevim aktivnostima na sjednicama Ugarskog sabora 1839. godine doznajemo iz pisama koja je Vakanović uputio Gaju. U njima stoji i to da su tadašnji hrvatski delegati bili nepripremljeni na mađarske zahtjeve za uvođenje mađarskog jezika u Hrvatskoj. Znajući da su hrvatski delegati nepripremljeni, Zdenčaj je Vakanovićevu prijatelju Klobučariću rekao sljedeće: »ja sprečke delal nebudem, neg se nit zato jemat hoću. Ti drugi meni nit odgovara dali nisu.« Na kraju pisma Vakanović je konstatirao: »Magjari se poplašili, Horvati neznadu, što hoćedu.«³⁶ No, Hrvatski sabor je 10. kolovoza 1840. godine prihvatio izvještaje hrvatskih delegata s Ugarskog sabora u Požunu te im izrazio zahvalnost za obranu hrvatskih prava. Na toj sjednici Hrvatskog sabora Zdenčaj je do izbora novog ravnatelja izabran za upravitelja Jamničke kiselice, pri čemu je, zajedno s nekim drugim zastupnicima, dao svoj prilog za uređenje tog izvora.³⁷

I Stanko Vraz u svojem pismu Muršecu od 17. prosinca 1838. ističe da Zdenčaj, koji je izabran velikom županom zagrebačkim, »Gaja jako miluje« te da je deputaciji, a koja ga je pozdravila na latinskom jeziku, odgovorio sljedeće: »slavjanjski [...] budući ja sin velike Slavie ne scenim za sramotu, nego za najveći ponos, se lěpol jezika naših materah služiti.«³⁸ Da se Zdenčaj do tada znatno zbližio s Gajem, otkriva njegovo pismo Gaju, »koga bratzinski celujem«, od 21. siječnja 1838. godine, u kojem piše da mu poklanja jednu svoju knjižicu, pa neka procijeni je li dobra ili loša. Piše mu i to da se čuva i da ne ostavi samo u Zagrebu »serdce i dušu, to treba Domovini«.³⁹

Mlada generacija iliraca na čelu s Gajem imala je znatan utjecaj na starije plemiće koji su prihvatili ilirstvo, pa tako i na Zdenčaja. To se uvelike ogledalo i u zasjedanjima Hrvatskog sabora. Novak piše da je sjed-

nica Hrvatskog sabora u kolovozu 1840. godine prošla u nakani da Sabor izrazi svoje gledište o potrebi njegovanja i izučavanja narodnog jezika, zatim da se u Kraljevskoj akademiji u Zagrebu, kao i u svim gimnazijama osnuju katedre »čistog narodnog jezika (štokavština) kako bi se njegova upotreba što više proširila«, te da se »Narodno kazalište potpomaže i uzdržava«, što su smatra Novak, bile očite sugestije mladih ilirskih prvaka koji nisu zbog svojega staleža, a zato što nisu bili plemići, mogli sudjelovati u radu Sabora.⁴⁰ Zbog toga što mladi ilirci najčešće nisu bili plemići, pristajanje aristokrata Zdenčaja uz pokret utoliko je bilo važnije. Brojni povjesničari uvelike su zanemarivali Zdenčajevu pristajanje kao visokog plemića Ilirskom pokretu, pa tako, primjerice, Bogdanov naglašava da u to doba »jedina dva velikaša, grof Janko Drašković i grof Juraj Oršić, djeluju u ilirskom društvu kao bijele vrane«.⁴¹ Izuzetak je bio publicist Josip Horvat koji pak piše sljedeće:

»Preporod Hrvata stvaraju dvije skupine ljudi, različite i po društvenoj pripadnosti, probitcima, pogledima i poljima djelatnosti. Prvu skupinu tvori nekoliko aristokrata i viših plemića kao Janko grof Drašković, grofovi Oršići, Nikola Zdenčaj, Lujo Jelačić i drugi. Oni su posljednji živi izdanci prosvjetiteljskoga razdoblja, razmjerno stari ljudi, svi skoro djelatni političari. Svojim uzgojem stečenim u doba prosvjetiteljstva, svojom razmjerno visokom općom naobrazbom pristupačni su misli novovjekoga nacionalizma, gledajući i političke i gospodarske probitke zemlje i svojega staleža drugim, pronicavijim očima nego većina ostalih predstavnika 'staleža i redova'. Oni su spoznali prodornu snagu nacionalizma, prihvaćaju je i to ih zbližuje i veže u radu s najmladim društvoznim naraštajem; dakako, ovi napredni predstavnici 'staleža i redova' pri tome nastoje prilagodivši se mislima i poletu nacionalizma osigurati i svoje staleške, gospodarske probitke. Najmladji naraštaj skupina je mladića-djaka iz svih društvoznih razreda: ima među njima sinova i plemića i gradjana i seljaka-kmetova, ali upravo misao

³⁴ Miroslav Šicel (priredio), *Riznica ilirska 1835-1985* (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske; Ljubljana: Cankarjeva založba, 1985), str. 96.

³⁵ *Dnevnik Antuna Vakanovića 1832-1852*. Zbirka rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, signatura R 5297.

³⁶ Velimir Deželić (sabirao i uvodom popratio), *Pisma pisana dru. Ludevitu Gaju i neki njegovi sastavci. (1828-1850.)*, Građa za povijest književnosti hrvatske, kniga 6 (Zagreb: Jugoslav.[enska] akademija znanosti i umjetnosti, 1909), str. 279.

³⁷ Dečak, *Raven i okolica. Prinosi za povijest*, str. 95.

³⁸ *Džela Stanka Vraza. Peti dio. Pjesme, pabirci, proza i pisma* (Zagreb: Matica hrvatska, 1877), str. 179-180.

³⁹ Horvat i Ravlić, *Pisma Ljudevitu Gaju*, str. 504.

⁴⁰ Novak, *Magnum tempus. Ilirizam i katoličko sveštenstvo. Ideje i ličnosti. 1830-1849*, str. 201.

⁴¹ Vaso Bogdanov, *Historija političkih stranaka u Hrvatskoj. Od prvih stranačkih grupiranja do 1918* (Zagreb: Novinarsko izdavačko poduzeće, 1958), str. 124.

narodnosti izbrisala je sasvim medju njima razlike podrijetla, koje tada još stvaraju medju ljudima često neprolazne granice. Kod svih tih mladih ljudi jaki su uticaji romantike, koje im ne donosi škola već najveći učitelj: duh vremena, taj daje oblik njihovom nacionalizmu.«⁴²

4. Veliki župan Zagrebačke županije (1838)

Krajem 1838. godine ban Franjo Vlašić prestao je zbog bolesti biti veliki župan Zagrebačke županije, pa je na njegovo mjesto imenovan Nikola Zdenčaj od Zahromić-grada.⁴³ Svečano ustoličenje novog župana održano je 17. prosinca 1838. godine. Tom prilikom *Ilirske narodne novine* objavile su sljedeće:

»Juče na dan 17. Prosinca (Dec.) bilo je kod nas svetačno učenje visokoblagorodnoga gospodina Nikole Zdenčaja od Zahromić-Grada [...] u dostojanstvo verhovnoga župana sl. varmedje zagrebske. Već dana 16. učiniše sva poglavarstva, kao takojer različita poklisarstva sa svih stranah domovine naše novoizabranomu županu svoj naklon. Posle pódne dođu na rečenu slavnost u varoš plemenita bratja Turopoljska u novoj vojnoj opravi, vodjena od svojega župana, g. Antuna Josipovića [...] ovdašnje građanske čete i od varoške građanske bande kod Save dočekani i s muzikom u varoš pratjeni. — Na dan učenja sakupe se visoki velikaši, sl. stališi i redovi i drugo izabrano občinstvo u dvorani (*sali*) sl. varmedje zagrebske, a rečene 3 čete postavse u strogoj paradi pred varmedjinsku kuću; građanske pako čete stajahu u redu iz jedne i druge strane ulicah od varmedjinske kuće tja do stana g. verhovnoga župana. [...] pred vrati varmedjinske kuće primi ga druga deputacia pod čelovodstvom visokorodnoga gospodina c. kr. komornika i viteza leopoldskoga reda Janka Draškovića od Trakoštjana, pred vrati varmedjinske dvorane tretje poklisarstvo a najposle u varmedjinskoj dvorani pozdravi ga izabrana skupština, u kojoj se je takojer preosvetjeni gospodin, biskup zagrebski i dostojanstva banskoga namešt-

nik, Juraj Haulik, nalazio. Ovdí gospodin verhovni župan u ruke nj. eks. g. dostojanstva banskoga namještnika prisěgu položi. [...] Na slavu g. verhovnoga župana izišle su tri pěsme u ilirskom jeziku, jedna od g. Stěpana Moysesasa, kr. učitelja mudroljubja u Zagrebu [...] druga od g. Pavla Štoósa, nj. eks. gospodina biskupa zagrebskoga tajnika i sl. varmedje varašdinske sudbenoga stola prisědnika, tretja od g. Franje Žigrovića, sl. varmedje križevačke podbilježnika.«⁴⁴

Izbor Nikole Zdenčaja za velikog župana Zagrebačke županije bio je veliki uspjeh za ilirsku stranku. Svoju privrženost ilirskoj ideji Zdenčaj je potvrđivao i kao hrvatski zastupnik na Ugarskom saboru i kao veliki župan, pri čemu je u ilirskom krugu kao »starosta« često govorio da mu je »ilirska ideja bila srođena« i da ju je »svom dušom prigrlio i na svakom mjestu zagovarao.«⁴⁵ Posebno je odjeknulo kada se delegaciji plemića Zagrebačke županije koja mu se obratila na latinskom jeziku obratio na hrvatskom: »Ja hoću slavnoj deputaciji blagorodnog plemstva itd. po naški (slavenski) odgovoriti.« Horvat ističe da su mladi ilirci bili ushićeni kada je »stari varmeđijaš« javno iskazivao ljubav za materinski jezik.⁴⁶ U kojoj je mjeri taj izbor pomogao mladoj neplemićkoj generaciji iliraca, svjedoči i to da je Zdenčaj na prvoj skupštini Zagrebačke županije Gaja proglasio počasnim prisjednikom Zagrebačke županije, što je bilo prvo Gajevo političko imenovanje. To nije bila mala stvar, jer je počasni prisjednik, i to bez obzira na svoje porijeklo, imao pravo sudjelovanja, izlaganja i glasanja na županijskim skupštinama, kao i pravo na izbor dvojice saborskih zastupnika.⁴⁷ Povodom Zdenčajeve imenovanja za velikog župana Zagrebačke županije, Pavao Štoos napisao je prigodnicu naslovljenu »Nikoli Zdenčaju od Zahromić-grada«:

»Kada dakle Zdenčaj Župan Parvi,
Iz Slavjanske koi niče karvi,
Brinuo se za svoj narod pravi,
Nije li vredan, da Ga Slavjan slavi?
Kada po Njem svih Ilirah duša
Već buduću sada radosta kuša
I u njega ufanje sve stavlja,
Da spasenje naše On opravlja.«⁴⁸

⁴² Josip Horvat, *Kultura Hrvata kroz 1000 godina*. II. dio. Gospodarski i društvojni razvitak u 18. i 19. stoljeću (Zagreb: Izdao Ante Velzek, 1942), str. 241.

⁴³ Josip Horvat, *Ljudevit Gaj. Njegov život, njegovo doba* (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1975), str. 147.

⁴⁴ [s. n.], »Hrvatska i Slavonia. [Vijesti]«, *Ilirske narodne novine* 4 (Zagreb, 1838), br. 100 (18. prosinca 1838), str. 397.

⁴⁵ Novak, *Magnum tempus. Ilirizam i katoličko sveštenstvo. Ideje i ličnosti. 1830–1849*, str. 166.

⁴⁶ Horvat, *Ljudevit Gaj. Njegov život, njegovo doba*, str. 147.

⁴⁷ Isto, str. 148.

⁴⁸ Novak, *Magnum tempus. Ilirizam i katoličko sveštenstvo. Ideje i ličnosti. 1830–1849*, str. 166–167.

Zdenčaj je kao član Ugarskog sabora često putovao u Požun (Bratislava). Ponekad je putovao i s biskupom Jurjem Haulikom, primjerice 27. svibnja 1839. godine, kada su hrvatski delegati od Hrvatskog sabora dobili upute da traže da se u kraljev naslov uz Ugarsku unesu i Dalmacija, Hrvatska te Slavonija, zatim da se bore protiv uvođenja mađarskog jezika u hrvatske urede, te da traže sjedinjenje Dalmacije i Vojne krajine s Hrvatskom. Hrvatski zastupnici branili su te zahtjeve u Ugarskom saboru, pa je, primjerice zastupnik Herman Bužan na zasjedanju 16. srpnja 1839. godine naglasio da Hrvati imaju pravo proglasiti svoj jezik službenim. Iz pisma koje je Haulik uputio Zdenčaju doznajemo da je i Zdenčaj zdušno zastupao hrvatska prava. Problem Hrvatskoj pritom su činile virovitička i srijemska županija, što Haulik u pismu od 20. prosinca 1839. godine spominje Zdenčaju: »O kad bi i virovitička i srijemska županija, taj primjer sljedile.«⁴⁹ Iz Vakanovićeva pisma od 5. listopada 1839. godine doznajemo da su hrvatski zastupnici tada nastojali da se »uvede hrvatski jezik u poslove, kao službeni«, a da su taktiku nastupa u Ugarskom saboru usuglašavali »biskupi Haulik i Kuković s Zdenčajem, Mikšićem, Dominićem i Bužanom.«⁵⁰

Zbog svojih aktivnosti Zdenčaj je postao poznat u Hrvatskoj, ali i izvan nje. Slavenski pisac prosvjetitelj Jan Kollár u svojem posjetu Zagrebu tijekom rujna 1841. godine posjetio je, među ostalima, i Zdenčaja »kao izrazito učenog čovjeka«.⁵¹ Književnik Ksaver Šandor Gjalski u sjećanjima na svojega oca prikazao je ozračje u ilirsko doba:

»Najčešće od Iliraca dolazio je muzikalni zanese-njak Zdenčaj Zahromić-gradski, koji bi sate i sate znao prosjediti kod klavira i sve jednako svirao ilirske budnice i ljubavne narodne pjesme. Dakako — kod toga se nije odvojio od društva oko stola, pa je udarajući po klaviru, ipak pitao i za 'čašicu, vernu pajdašicu', s kojom je redovito ravnao u Gredicama susjedni zabočki župnik Stjepan Havajić, u svoje doba poznati Ilirac i najintimniji očev prijatelj i krstitelj sve nas djece. Uz Zdenčaja dolazio češće i vatreni no uvijek elegantni Mirko Bogović, dolazio

i Niemčić, Ivan Kukuljević, grof Žiga Vojkfy, barun Alfred Rukavina i toliki — toliki drugi!«⁵²

Inače, ilirska surka (odijelo) i crvenkape s ilirskom grbom polumjesecom te zvijezdom skrojene su na Zdenčaju posjedu u Velikom Ravnu, i to krajem veljače 1841. godine, kada je Zdenčaj pozvao ilirsko društvo na zabavu na kojoj se igralo narodno kolo. Surke su bile od finog bijelog platna i ukrašene gajtanima modre boje. Prvi su ih na toj zabavi obukli Ljudevit Vukotinović i Franjo Žigrović-Pretočkin, nakon čega je pokrenuta inicijativa da to postane narodno odijelo, a koje su ilirci počeli krojiti i šiti zato da bi se razlikovali od članova Horvatsko-vugerske stranke.⁵³ Osim toga, u Povijesnom muzeju Hrvatske čuva se pečatnjak Nikole Zdenčaja koji je nastao u prvoj polovici 19. stoljeća. U okruglom pečatnom polju nalazi se kartuša s grbom i štit razdijeljen u četiri polja. Na trobrijegu štita bila su tri jablana i kula s tri tornjića sa zastavicama, dok se na dnu štita nalazio ilirski grb: polumjesec i zvijezda. Okruživalo ga je sljedeće geslo: »Si desu pro nobis quis contra nos«. Na pečatnjaku se, dakle, nalazio obiteljski grb Zdenčaja Zahromićgradskih.⁵⁴ Kada je opisivala grb, Vlasta Brajković zaključila je da se Nikola Zdenčaj vrlo rano pridružio Hrvatskom narodnom preporodu.⁵⁵ Uz to, na litografiji *Muževi ilirske dobe*, na kojoj su portretirane najpoznatije osobe tog razdoblja, nalaze se Nikola Zdenčaj (treći slijeva u drugom redu odozdo) i njegov sin Škender. Ono što je Zdenčajevo ime tada značilo u Hrvatskoj dokazuje i to da je jedan novoizgrađeni jedrenjak na otoku Cresu nazvan »Nikola Zdenčaj« na kojem je plovilo »12 ilirskih mornara«.⁵⁶

5. Restauracija Zagrebačke županije 1842. godine

Početkom 1840-ih na hrvatskoj političkoj sceni pojavile su se dvije stranke: Horvatsko-vugerska stranka i Ilirska stranka, kasnije Narodna stranka. Njihove razlike u ideologijama dovele su do oštih borbi oko

⁴⁹ Velimir Deželić, *Kardinal Haulik. Nadbiskup zagrebački 1788. - 1869.*, prigodom 140. obljetnice smrti kardinala Haulika (1778.–1869.–2009.), reprint izdanja iz 1929. godine (Zagreb: Glas Koncila, 2009), str. 32.

⁵⁰ Deželić, *Kardinal Haulik. Nadbiskup zagrebački 1788. - 1869.*, str. 33.

⁵¹ Novak, *Magnum tempus. Ilirizam i katoličko sveštenstvo. Ideje i ličnosti. 1830–1849*, str. 260.

⁵² Ksaver Šandor-Gjalski (Ljuba Babić), *K stogodišnjici moga oca* (Zagreb: Tisak Dioničke tiskare, 1913), str. 15–16.

⁵³ Stjepan Mlinarić, »Něšto o surkah«, *Ilirske narodne novine* 8 (Zagreb, 1842), br. 91 (12. studenoga 1842), str. 363–364.

⁵⁴ *Hrvatski povijesni muzej*, br. 17928.

⁵⁵ Vlasta Brajković, *Pečatnjaci* (Zagreb: Povijesni muzej Hrvatske, 1980), pod kataloškim brojem 343; *Hrvatski narodni preporod. 1790–1848. Hrvatska u vrijeme Ilirskog pokreta* (Zagreb: Globus / Muzej grada Zagreba / Muzej za umjetnost i obrt / Povijesni muzej Hrvatske, 1985), str. 399.

⁵⁶ [s. n.], »Horvatska i Slavonia. [Vijesti]«, *Ilirske narodne novine* 8 (Zagreb, 1842), br. 55 (9. srpnja 1842), str. 217; Horvat, *Kultura Hrvata kroz 1000 godina*. II. dio. Gospodarski i društvojni razvitak u 18. i 19. stoljeću, str. 324.

osvajanja vlasti u hrvatskim županijama i Saboru, koje su obilježile gotovo čitavo to desetljeće. Kada je pisala o Horvatsko-vugerskoj stranci i turopoljskom plemstvu, Arijana Kolak Bošnjak istaknula je sljedeće:

»Zagrebačka županija u političkim događajima i stranačkim sukobljavanjima 1840-ih godina imala je najveću važnost. Ona je brojem plemstva predstavljala najveću županiju na prostoru banske Hrvatske, a s obzirom da se na njezinom teritoriju, tj. u Zagrebu održavao i Sabor i najveći broj saborskih zastupnika dolazio je s tog područja. Zato je nadmetanje oko osvajanja plemićkih glasova u Zagrebačkoj županiji bilo iznimno važno, jer je osvajanje njihove većine moglo određenu stranku dovesti u poziciju da usmjerava hrvatsku unutarnju i 'vanjsku' politiku. Nije stoga čudno da su se na njezinom teritoriju i na njezinim županijskim skupštinama odvijali najžešći sukobi dviju hrvatskih političkih stranaka.«⁵⁷

Zagrebačka županija postala je jako važna pristašama Horvatsko-vugerske stranke, jer su prije toga izgubili Križevačku županiju (1. rujna 1841. godine), koja je bila »ilirski utvrda«, kao i Varaždinsku županiju (2. studenoga 1841. godine).⁵⁸ Zato su željeli pobijediti u Zagrebačkoj županiji, a računali su na brojno seljačko plemstvo (Turopolje, Sveti Ivan Zelina, Moravec, Draganić). Kao što tvrdi Arijana Kolak Bošnjak, u tim sukobima Horvatsko-vugerska stranka najčešće se oslanjala na turopoljsko plemstvo, koje je bilo njezin »najznačajniji element«.⁵⁹

Kada je 1841. godine na poticaj iz Ugarske osnovana Horvatsko-vugerska stranka,⁶⁰ a koju su ilirci nazivali mađaronskom, Gaj je težište svoje djelatnosti prenio na županijske skupštine o kojima je zapravo i ovisio sastav Hrvatskog sabora te cjelokupna hrvatska politika. Tijekom 1841. i 1842. godine Narodna stranka pobijedila je u sve tri hrvatske županije: Zagrebačkoj, Križevačkoj i Varaždinskoj. Međutim, na izborima u Zagre-

bačkoj županiji svoje su protivnike pobijedili silom, a ne većinom glasova, zbog čega su izgubili potporu Beča. O njihovu nasilju na restauraciji tijekom siječnja 1842. godine Imbro Tkalac je u svojim *Uspomenama* zapisao ono što je kasnije čuo od Nikole Zdenčaja, a što je već postalo iskripljenom legendom:

»Početkom tridesetih godina [točnije, 1842. godine] imale se održati neke 'restauracije'. Za najvažnije mjesto prvog podžupana korteširali su za nekog gospodina pl. Čegeteka. Bio je to poštenjačina, no veoma malih sposobnosti za upravu. Ja [Zdenčaj] nisam se mogao složiti s tom kandidaturom, jer je stari podžupan bio Lentulaj, veoma razuman, čestit i iskusan činovnik na koga sam se mogao posve osloniti. Nekoliko dana prije restauracije došle su u Zagreb cijele hrpe Turopoljaca, koje su se vukle od krčme do krčme te galamile i pjevale. [...] Uoči izbora otišao je Lentulaj na trg da vidi to gošćenje, pa mi je onda rekao: 'Ne bih imao izgleda, dragi prijatelju, čak ni onda, da im ispečem deset volova i istočim im cijelo okičko vino'. Ja sam mu se u lice nasmijao i rekao: 'Pusti ti, da ja stvar sredim, bit ćeš prvi podžupan i bez volova i bez vina'«.

Na dan restauracije, nastavlja Tkalac citirajući Zdenčaja, u predvorje županijske zgrade došli su brojni Turopoljci, a Zdenčaj je samo mirno prošao, sjeo u naslonjač i pozvao kandidate za podžupane: Lentulaja i Čegeteka. Iako su okupljeni u nekoliko navrata izvikivali »Čegetek, Čegetek!« ili »Ne Lentulaj, nego Čegetek!«, Zdenčaj je to potpuno zanemario i rekao »Čujem samo Lentulaj«, kojega je potom proglasio prvim podžupanom. Na povike »Zar smo u Turskoj? Proklamacija ne vrijedi!«, mirno je imenovao Lentulaja. Kasnije je, navodno, izjavio sljedeće: »U takvim slučajevima sve ovisi o snazi volje i hladnokrvnosti velikog župana! Onaj tko toga nema, uvijek će biti nadglasan kod 'restauracija'. Revanje stotinu magaraca ne vrijedi toliko, koliko glas pametna i čestita čovjeka.«⁶¹ I iz toga je jasno da su Narodna stranka i Zdenčaj prekršili sva

⁵⁷ Arijana Kolak-Bošnjak, »Horvatsko-vugerska stranka i turopoljsko plemstvo«, *Kaj: časopis za književnost, umjetnost i kulturu* 48/3–4 (Zagreb, 2015), str. 121–137, na str. 125.

⁵⁸ Jakša Ravlić, »Hrvatski narodni preporod«, u: Jakša Ravlić (priredio), *Hrvatski narodni preporod. I. Ilirski knjiga*, Pet stoljeća hrvatske književnosti 28 (Zagreb: Matica hrvatska / Zora, 1965), str. 7–75, na str. 43.

⁵⁹ Kolak-Bošnjak, »Horvatsko-vugerska stranka i turopoljsko plemstvo«, str. 121.

⁶⁰ Detaljnije o osnivanju i djelovanju Horvatsko-vugarske stranke vidi u: Arijana Kolak Bošnjak, *Horvatsko-vugerska stranka 1841.-1848.*, doktorska disertacija obranjena 20. lipnja 2012. godine na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu Mentor: Željko Holjevac (Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2012). Zbirka doktorata i magisterija Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod signaturom DCD ZG-544/13.

⁶¹ Josip Neustädter tvrdi da je Ljudevit Gaj, koji je znao da je Zdenčaj zagrijan za ilirsku ideju, otišao dan prije restauracije k njemu u gostionicu »K lisici« i rekao mu sljedeće: »Neka ime Zdenčajevog, koje je u njegovoj domovini do te mjere poštivano, ne dopusti da budemo dovedeni na rub ponora koji bi progutao hrvatsku narodnost i slobodu.« Zdenčaj je potom pružio Gaju ruku, položio svoju plemićku zakletvu i rekao mu da će se potruditi da pobijedi »narodna i zakonska stvar«. Vidi u: Josip Neustädter, *Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od godine 1848.* (Zagreb: Izdanje Hrvatskog izdavačkog zavoda, 1942), str. 174.

pravila te da su koristili sva sredstva za izbor svojih kandidata.

No, sve je, zapravo, bilo znatno jednostavnije. Izbori u Zagrebačkoj županiji održani su 31. siječnja 1842. godine. Da bi smanjio broj glasova seljačkog plemstva koje je naginjalo mađaronima, Nikola Zdenčaj je nakon dogovora s Gajem donio odluku da se izbori održe u zatvorenom dvorištu banske palače, a ne, kako su to mađaroni željeli, na otvorenom. Osim toga, glasačima je naložio da oružje ostave vani, jer je dan ranije bilo incidenata. No, na dan izbora ilirci su došli naoružani i na silu se probili u dvorište pored mađarona, koji nisu bili naoružani. Tada su ilirci istjerali svoje protivnike iz banskog dvorišta, a Zdenčaj je pozvao vojsku da zaustavi tobožnju tučnjavu, a sve zato da bi mađaroni ostali vani. Nakon toga su kandidati Narodne stranke jedno-glasno izabrani na svoje položaje.⁶²

Na kraju te priče prenijete u *Uspomenama* Tkalac je prilično dobro okarakterizirao Zdenčaja kao velikog župana i čovjeka. Zamijetio je da je u ponekad bio sklon nasilju i naglosti, ali da je promućurno promišljao o državnim pitanjima i političkim odnosima. O Zdenčaju je pritom zapisao i sljedeće: »Bečku i peštansku državnu mudrost suvereno je prezirao. Bio je dobar Hrvat i rodoljub, i makar se rugao dobronamjernoj i maglovitoj politici Iliraca ipak se priključio njihovoj stranci. To mu, naravna stvar, u Pešti nisu oprostili.«⁶³ Jelačićev general Josip Neustädter je u svojim memoarima Zdenčaja pak ocrtao ovako: »Zdenčaj bijaše čestiti domorodac. No kako se zbog političkog položaja, punog odgovornosti, opravdano plašio, a niti se želio zamjeriti nadvojvodi palatinu, niti na sebe navući nezadovoljstvo Kraljevskog namjesničkog vijeće u Budimu, dobro se čuvao da otvoreno ne pomaže Ilirsku stranku, ne napa-

dajući ni Mađarsku; radije je prema tome okolišao, dosta lukavo i vrlo vješto.«⁶⁴

Nepostojanje Zdenčejeve ostavštine, posebice korespondencije, onemogućava nam uvid i praćenje njegovih političkih razmišljanja i eventualne političke evolucije tijekom Hrvatskog narodnog preporoda, točnije u predilirskom i ilirskom razdoblju.⁶⁵ Usprkos obrazovanosti, Zdenčaj nije ostavio zapise, brošure ili tiskana djela.⁶⁶ Tek iz nekolicine sačuvanih odlomaka njegovih pisama koje je upućivao nama nepoznatim primateljima možemo konstatirati da se u njima ponekad iskazuje šira politička vizija, ali i da su politička gledišta Zdenčaja o ilirizmu kao političkom pokretu bila ograničena njegovim političkim konzervativnim i plemićkim položajem. Kada je, primjerice, tijekom kolovoza 1842. godine pisao iz Čanjeva pored Varaždina u Beč, iz pisma se uviđa da potporu ilirizmu vidi u Rusiji i panslavističkom pokretu,⁶⁷ da bi tijekom rujna 1842. godine napisao sljedeće: »Ubrigens scheint es eine ausgemachte Sache zu sein, dass der Illyrismus, so wie beschaffen ist, keine andere Tendence habe, als sich vor der Wilkühr der Magyaren zu sichern.« (»Uzged, čini se da je unaprijed zaključeno da ilirizam, po svojoj prirodi, nema drugu funkciju osim da se osigura od mađarske samovolje.«)⁶⁸ Uz to, iz pisama koja je napisao 1843. godine, zatim iz pisma od 10. siječnja 1844. godine i iz pisma od 20. svibnja 1848. godine uočljivo je da su ilirci često promišljali o pitanjima koja su se ticala Bosne i Hercegovine, koja je tada bila pod turskom vlašću, pri čemu iz pisma napisanog 1843. godine doznajemo da su bili skloni tome da Bosnu i Hercegovinu oslobode uz pomoć Austrije, a potom pripoje »Ilirskim pokrajinama«.⁶⁹ Međutim, zbog nepostojanja pouzdanih izvora, o Zdenčajevim političkim vizijama i stremljenjima u

⁶² Murray Despalatović, *Ljudevit Gaj i ilirski pokret*, str. 150–151.

⁶³ Imbro Tkalac, *Uspomene iz Hrvatske (1749–1823. 1824–1843.)* (Zagreb: Matica hrvatska, 1945), str. 215–217.

⁶⁴ Neustädter, *Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od godine 1848.*, str. 169.

⁶⁵ U *Radu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* iz 1882. godine pronašao sam podatak da je Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti od svećenika Josipa Šavora primila veći broj Zdenčajevih rukopisa, ali ih u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti nisam uspio pronaći. Vidi: [s. n.], »Knjige koje je jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti sa zahvalnošću primila«, u: *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*. Knjiga 63. Razredi filologičko-historički i filozofičko-juridički (Zagreb: [Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti], 1882), str. 228–232, na str. 229: »Od velečastn. g. vicearhidj. Josipa Šavora: više rukopisa iz zaostavštine pokojnoga velikoga župana N. Zdenčaja, među kojimi imade zanimivih spisa iz tako zvane ilirske dobe.«

⁶⁶ Pritom izuzimam brojne brošure u kojima su objavljeni Zdenčajevi prigodni govori u Križevačkoj ili Zagrebačkoj županiji ili na svečanostima. Primjerice, vidi: *Govorenje velikomožnoga gospodina Nikole Zdenczaya Zahromićgradskoga, cesarsko-kraljevskoga tolnačnika, zlatnoga konjanika slavne gradomedje križevčke pervoga naměstnoga župana, deržano pri priliki zběranja čestnikov rěčene gradomedje dana 27a Listopada 1836. vu Križevcu*. (Vu Zagrebu: Pritiskano vu Slovarnici Franje Suppana, [1836]); *Dictio per [...] dominum Nicolaum Zdenczay de Zahromić-grad, [...] occasione occęptę generalis I. comitatus Zagrabienſis 23. et subsequis mensis diebus 1842 Zagrabie servatę congregationis, pronunciatę*. (Zagrabie: Typis typographię dris. Ljudeviti Gaji, [1842]).

⁶⁷ [s. n.], »Karakteristika ilirskoga preporoda i njegovo značenje«, *Vienac. Zabavi i pouci* 27 (Zagreb, 1895), br. 40 (5. listopada 1895), str. 638–640, na str. 639.

⁶⁸ [s. n.], »Karakteristika ilirskoga preporoda i njegovo značenje«, *Vienac. Zabavi i pouci* 27 (Zagreb, 1895), br. 39 (28. rujna 1895), str. 622–624, na str. 622.

⁶⁹ [s. n.], »Karakteristika ilirskoga preporoda i njegovo značenje«, *Vienac. Zabavi i pouci* 27 (Zagreb, 1895), br. 41 (12. listopada 1895),

okviru Hrvatskog narodnog preporoda nije moguće donijeti zaključke koji bi bili pouzdani.

6. Krvavi sukob 9. prosinca 1843. godine i pad Nikole Zdenčaja, velikog župana Zagrebačke županije

Članovi i pristaše Horvatsko-vugerske stranke osporavali su legitimnost restauracije koja je u Zagrebačkoj županiji bila 1842. godine. Sredinom lipnja te godine uputili su žalbu velikom županu Zagrebačke županije Nikoli Zdenčaju i Ugarskoj dvorskoj kancelariji.⁷⁰ Budući da Zdenčaj nije odgovorio zato što se smatrao nenadležnim, žalba je prosljeđena prema višem mjestu. U njoj se tražilo da zbog nezakonitosti u izboru bude poništen izbor županijskog zagrebačkog magistrata. Žalbu je podnijelo i turopoljsko seljačko plemstvo predvođeno komešom Josipovićem. U njoj je, među ostalim, spomenut incident koji se dogodio prije restauracije: plemić Čegetek, koji je bio pristaša Horvatsko-vugerske stranke, odbio je primiti ilirsku crvenu kapu koju mu je nudio seoski bilježnik Stauduar, zbog čega ga je Stauduar posjekao sabljom. Zdenčaj na prijavu tog incidenta nije reagirao.⁷¹ Taj događaj opisao je i Neustädter, koji se usmjerio na ponašanje Ljudevita Gaja. Naime, Gaj je također prisustvovao tom događaju. Bio je svjestan da će loše proći ako poslije tog incidenta dođe u Zagreb, koji je bio pun mađarona. Stoga je u grad želio stići prije vijesti o ranjenom mađaronu Čegeteku. U tome je i uspio. Presvukao je ilirsko odijelo u građansko i krenuo do kuće Zdenčaja da ga obavijesti što se dogodilo. No, kada je krenuo, mađaroni su ga počeli progoniti vičući: »Evo Gaja, evo Gaja, hvatajte ga, hvatajte ga!« Gaj se spasio bježeći zagrebačkim ulicama i uspio doći u Zdenčajevu kuću. Zdenčaj je, izvještava Neustädter, »spokojno drijemao u velikom naslonjaču; na buku Gajeva silovita upada u sobu prene se tako naglo da je jedva smogao vremena da se postavi pred svjetinu koja

je htjela provaliti u kuću, i tako zaštititi doktora Gaja koji se sakrio iza naslonjača velikog župana.«⁷² Zdenčaj je okupljene smirio time što je obećao imenovati povjerenstvo koje će ispitati sve pojedinosti. Kada se smračilo, Gaju je, a koji se i dalje nalazio u njegovoj sobi, rekao sljedeće: »Vidite, već se zamračilo, svijet se razišao, i sada možete neopazice poći kući a da vas nitko ne prepozna.«⁷³

Ali, Turopoljci su u svojoj žalbi Zdenčaja ocrnili i zato što je podržavao ilirce, pa su tražili njegovu smjenu s mjesta velikog župana. No, restauracija nije poništena, ali ni potvrđena, već je vladar krajem srpnja 1842. godine odredio da Josip Šišković, veliki župan Virovitičke županije, provede istragu o događajima na restauraciji. Istodobno je za novog bana imenovan Franjo Haller, koji je trebao smiriti stanje u Hrvatskoj, što je rezultiralo time da je siječnju 1843. godine zabranjeno korištenje ilirskog imena.⁷⁴ Inače, u vezi te zabrane Ferdo Livadić iz Samobora u pismu Gaju od 29. siječnja 1843. godine napominje da je u Mokricama od grofice Auersberg, koja se vratila iz Beča, doznao da bi Janko Drašković i Nikola Zdenčaj trebali otići u Beč da »pomognu ilirskoj stvari osobnim nastupom.«⁷⁵ Tijekom istrage Zdenčaj je dao izvještaj o događajima na restauraciji: optužio je Josipovića i Pisačića, vođe Turopoljaca i Hrvatsko-vugerske stranke, za to da su odgovorni za događaje tijekom restauracije.

Zbog toga što je Horvatsko-vugerska stranka osporavala legitimnost izbora u Zagrebačkoj županiji, napestosti između te stranke i iliraca nastavile su se i tijekom 1843. godine. Nova prilika za izbijanje sukoba pojavila se u travnju 1843. godine, kada se trebala održati sjednica Hrvatskog sabora. Zdenčaj je 1. travnja 1843. godine Janku Draškoviću pisao da bi se ta sjednica održala 22. travnja, dok bi se sjednica Zagrebačke županijske skupštine održala 10. travnja, pri čemu je najavio borbe koje čekaju ilirce:

»Koji do sad sa comissrom sze borismo, na skorom čemose u spravišćih ja kariti. Ar kako *benignae*

str. 654–655, na str. 654.

⁷⁰ Šurmin, *Hrvatski preporod. I. Od godine 1790. do 1836.*, str. 208.

⁷¹ Gyula Miskolczy, *A horvát kérdés története és irományai a rendi állam korában*, II. kötet (Budapest: Kiadja a Magyar történelmi társulat, 1928), br. 50, str. 8–9; br. 51, str. 13.

⁷² Neustädter, *Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od godine 1848.*, str. 170–172.

⁷³ Neustädter, *Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od godine 1848.*, str. 173. Inače, i Zdenčaj je jednom prilikom, kako piše Gundrum Oriovčanin, morao bježati pred Turopoljcima »u preseki«, pri čemu ga je od Zagreba do Vrbovca pratio vjerni pandur Grga Herendić, koji se presvukao u seljačko odijelo. Vidi u: Gundrum Oriovčanin, »O 50. obljetnici smrti Nikole Zdenčaja od Zahromić-града«, str. 303.

⁷⁴ Eduard Zerpak, *Geschichte des Illyrismus oder Des südslavischen Antagonismus gegen die Magyaren* (Leipzig: Verlag von Gustav Mayer, 1849), str. 102.

⁷⁵ Horvat i Ravlić, *Pisma Ljudevitu Gaju*, str. 292. Inače, kao osoba koja je svojim utjecajem na dvorske krugove također trebala pokušati promijeniti odluku o zabrani ilirskog imena spominje se i grof Juraj Oršić. Vidi, primjerice, u: Adam grof Oršić Slavetički (uredio i uvod napisao), *Rod Oršića* (Zagreb: Izdanje Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, 1943), str. 17.

regales ovamo stigoše i ban orsačko spravišće na 22. Aprila ustanoviše, moraosam i ja varmedjiu za 10. Aprila u Sabor pozvati. Neznam kako će ovaj izlaziti, no bojimse da neće sa svim uredno, što i biti mora, dok svaka šuška hoće da kraljuje, a nitko dase pokori i sluša.«⁷⁶

U istom pismu naglašava da su kraljev povjerenik Šušković te Kukuljević i Dušek otišli u Beč te da su svi iskazi i izvještaji o događajima na restauraciji predani kraljevskom povjereniku, pri čemu iskazuje nesigurnost u svoj sadašnji položaj, ali i prkos:

»Tužani naši! Svi se očitovanja svoja kraljevskom commissaru, pred odlaskom njegovim predali. Čujem daszu nekoja oštroumna. Ja vendar nijednoga čitao nésam. Ako stari Bog i stara pravica još živeju, znam što ce biti. Ako pa ne, tada i ja, kao jednoč Turcin rekao budem: baš i ja j___m (!) Mohameda.«⁷⁷

Nakon zabrane ilirskog imena, na sjednici Zagrebačke županije održanoj 10. travnja 1843. godine bilo je zamjetno povlačenje iliraca. Zdenčaj je održao govor u kojem je komentirao kraljevo rješenje od 24. siječnja 1843. godine, kojim se hrvatskim oblastima nalaže da ne smiju odbijati dopise ugarskih oblasti pisane mađarskim jezikom, ali i kojim se ugarskim oblastima nalaže da ne smiju odbijati dopise hrvatskih oblasti pisane latinskim jezikom. Beč je, znači, nakon zabrane ilirskog imena ipak učinio neke ustupke Hrvatskoj, čega je Zdenčaj bio svjestan.⁷⁸ Zdenčaj je nastavio raditi na hrvatskoj (ilirskoj) stvari. Šidak je u pravu kada piše da je hrvatski preporodni pokret, koji su njegovi nosioci nazivali ilirskim, brzo prebolio oduzimanje imena i simbola, jer je uspio očuvati sve svoje organizacijske oblike netaknutima, te je dalje pod ilirskim imenom »produžio da živi i raste sve do revolucije 1848. kada se našao na svom vrhuncu i kada mu se pružila prilika da svoje ideje najzad politički uobliči.«⁷⁹

Nakon govora koji je Kukuljević na hrvatskom jeziku održao u Hrvatskom saboru 2. svibnja 1843. godine, Zdenčaj je na sjednici skupštine Zagrebačke županije održanoj 10. srpnja 1843. godine također progovorio na hrvatskom jeziku, te dopustio da jezik rasprave toga dana bude upravo hrvatski.⁸⁰ U pismu Janku Draškoviću od 26. kolovoza 1843. godine Zdenčaj je naslutio što će se zbiti na sjednici skupštine Zagrebačke županije 9. prosinca 1843. godine. I tada je bio nesiguran za svoj položaj velikog župana, pa u pismu bilježi i sljedeće: »Kažu naši: zlose piše i gorje će biti. I ja baš tako suim, ali i prepozna vam da poginuti mogu, a krivi sele odoliti ne mogu. Meni, za pojti u Beč sat još nije udario, a da uprav znam da poidu i Županie se lišim, baš bi odmah tamo odputuvao.«⁸¹ U tom pismu hvali Franju Kulmera te ističe da je »najvrednii naš domorodac«, želeći da napreduje u Beču izjavom »Bog bi dao da ga car na stupen metne, komu kadrii bi bio, negoi ja«, nakon čega zaključuje da su oni hrvatski ilirski zastupnici koji su u Ugarski sabor izabrani na sjednici Hrvatskog sabora 24. svibnja 1843. godine to postigli zahvaljujući pomoći bana Hallera, koji je indirektno turopoljskom seljačkom plemstvu onemogućio sudjelovanje na zasjedanju Hrvatskog sabora, zbog čega ti zastupnici trebaju slušati i Hallerove upute.⁸² Zdenčaju je, dakle, uzor bio Franjo Kulmer, koji se priključio ilircima, koji nije gajio simpatije za južnoslavensko pitanje, koji je bio odan dinastiji i Beču te koji je bio uvjeren da će Hrvate od mađarskih nacionalista spasiti bliska suradnja s Bečom.⁸³ Premda je gajio simpatije prema slavenstvu, takva promišljanja bila su bliska i Zdenčaju.

Dva mjeseca kasnije, točnije 23. listopada 1843. godine, Dragutin Rakovac zapisuje u svoj dnevnik da ga je posjetio »djak Uhernik« da mu donese informacije od Eduarda, sina Nikole Zdenčaja. On ga je izvijestio da Nikola Zdenčaj sa svojom suprugom mirno živi na imanju u Ravnu, »premda svēt koje šta blebeće, kako se stari Zdenčaj ničesa poradi reštauracie neplaši.« Taj zapis otkriva da je Zdenčaj bio svjestan teškoća koje ga čekaju. U svojem dnevniku Rakovac je dodao i neke

⁷⁶ »Korespondencija Janka Draškovića (izbor). 2. Primljena korespondencija«, *Fontes. Izvori za hrvatsku povijest* 22 (Zagreb, 2016), str. 33–352, na str. 347.

⁷⁷ »Korespondencija Janka Draškovića (izbor). 2. Primljena korespondencija«, str. 347.

⁷⁸ Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, *Ilyrica varia*, VX/43/28.

⁷⁹ Jaroslav Šidak, »Hrvatski narodni preporod – ideje i problemi«, *Kolo: časopis za kulturu i umjetnost* 4(124)/8–10 (Zagreb, 1966), str. 137–157, na str. 141.

⁸⁰ Prema Šidakovim spoznajama, Zdenčaj je sjednicu skupštine otvorio govorom na latinskom jeziku. Nakon istupa jednog plemića, koji ga je u ime skupine prijatelja zamolio da govor ponovi na materinskom jeziku, Zdenčaj je to učinio, pa je, izvještava Šidak, »hrvatski jezik zadržan do kraja skupštine«. Vidi: Jaroslav Šidak, *Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća* (Zagreb: Institut za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu, 1973), str. 224.

⁸¹ »Korespondencija Janka Draškovića (izbor). 2. Primljena korespondencija«, str. 348.

⁸² Isto.

⁸³ Murray Despalatović, *Ljudevit Gaj i ilirski pokret*, str. 161.

druge vijesti o obitelji Zdenčaj: »Stara Zdenčajka je žena vrlo dobra, al ne toliko izobražena, da bi mogla nuz supruga svoga rolu kakovu igrati, i zato navěk sědi na svom dobru Ravnu, udaljena od sveta. – Zdenčaj v. ž. ima prekrasnu biblioteku i uvěk čita. Biblioteka je njegova sastoji se iz knjigah u različitih jezicih, a i u slavenskih, osobito pako novia děla slavjanska nabavlja si sin starii, Aleksander, podžupan drugi sl. var. križ. poznat kao pěšnik ilirski, i dobar vęrtlar, veliki ljubitelj Georinah.«⁸⁴

Da su narodnjaci očekivali pomoć Beča protiv Mađara, svjedoči i podatak iz Rakovčeva dnevnika od 27. listopada 1843. godine: pronio se glas da je Zdenčaj postao »pravi dęržavni vęćnik, dakle Excellentissimus«.⁸⁵ Rakovac je 10. studenog 1843. godine posjetio Zdenčaja, koji mu se potužio da je »magjarska dikasterija« nepravedna, pa mađarona Ivana Nepomuka II. Erdődyja, upravitelja varaždinske županije (koga naziva prascem) uvažavaju i na njegove molbe brzo odgovaraju, dok županijama kojima upravljaju ilirci ne odgovaraju. Rakovcu je rekao i to da će mu svaki dan »udariti sat«, na što mu je Rakovac rekao da će živjeti još desetak godina, a Zdenčaj će na to »što stari moraju, mladi pako mogu umrěti.« Rakovac mu u razgovoru iznosi da su kazinisti (pristaše Horvatsko-vugerske stranke) zaključili da će se, ako do kraja studenog ne dobiju odgovor poradi restauracije, naoružati i tražiti da se »Zdenčaj svęrgne i udalji«, te napomenuo »da će im žaba Kirje pęvati«. Zdenčaj mu rezignirano odgovara da će se povinovati volji većine, nakon čega Rakovac unos u svoj dnevnik završava iskazivanjem nade u to da ilirska stranka nije u tolikoj mjeri »kukavna« da na to pristane.⁸⁶ Iz tog razgovora jasno je da je na ilirce postojao snažan pritisak da smjene Zdenčaja.

No, bez obzira na sve opasnosti i vijesti o tome da će Turopoljci doći naoružani u Zagreb, nova sjednica Zagrebačke županije sazvana je za 9. prosinca 1843. godine. Od Kolak Bošnjak doznajemo ovo: »Neposred-

no prije početka redovne generalne skupštine članovi i pristalice Horvatsko-vugerske stranke skupili su se na Markovom trgu, a sa sobom su nosili toljage, sjekire, sablje, pištolje i puške. U isto vrijeme došli su ilirci, njih oko 130, također naoružani i smjestili se u Mletačku ulicu.«⁸⁷ U dogovoru s vodećim ilircima Zdenčaj je zbog toga odgodio sjednicu na neodređeno vrijeme, ali su pristaše Horvatsko-vugerske stranke bili nezadovoljni tom odlukom, pa se sukobili s manjom skupinom iliraca, pri čemu poginulo dvoje ljudi, dok je nekoliko njih bilo ranjenih. Sukob je završio dolaskom vojske.⁸⁸ Šidak tvrdi da je Beč zbog svojih političkih interesa tada bio na strani iliraca, no njegov odnos i podrška uvelike su ovisili o odnosu snaga, što se pokazalo i prilikom krvavog sukoba 9. prosinca 1843. godine između pristaša obiju stranaka u Zagrebu, a budući da je sukob izazvala Zdenčajeva odluka o odgodi županijske restauracije, žalba mađarona dovela je 15. veljače 1844. godine do toga da je Zdenčaj bio primoran podnijeti ostavku na mjesto velikog župana.⁸⁹ Rakovac je u svojem dnevniku od 17. veljače 1844. godine zapisao da je Zdenčajeva ostavka prihvaćena te dodao da je Zdenčaj »resignovao samo da mu sin vcomes postane administrator.«⁹⁰ *Narodne novine* su pak 2. ožujka 1844. godine javile da je car razriješio Nikolu Zdenčaja časti velikog župana i da je na njegovo mjesto imenovao bana Hallera.⁹¹

Nakon podnijete ostavke na mjesto velikog župana, Zdenčajev protumađarski duh ostao je i nadalje vidljiv. Zdenčaj s Mađarima nije želio pregovore, koje je Kossuth tijekom listopada 1845. godine nudio Ljudevitu Gaju u Zagrebu i Ambrozu Vranyczanyju u Rijeci. Smatrao je da Mađari žele prevariti Hrvate. Tako je Vranyczanyju, koji ga je obavijestio o razgovorima s Kossuthom, pisao da ne nastavi pregovore, jer je smatrao da Kossuth »ide jedino za tim da narodnu stranku nasamari, bez obzira na to što bi takovi razgovori i pregovori jedino mogli izazvati sumnju u Beču, kuda su sad 'nadobudno obraćeni pogledi svih Hrvata'«. ⁹² Posli-

⁸⁴ E. Laszowski i V. Deželić St. (priopćili), »Dnevnik Dragutina Rakovca«, *Narodna starina* 1/1 (Zagreb, 1922), str. 61–72, na str. 69.

⁸⁵ E. Laszowski i V. Deželić St. (priopćili), »Dnevnik Dragutina Rakovca«, *Narodna starina* 1/2 (Zagreb, 1922), str. 164–185, na str. 169.

⁸⁶ Laszowski i Deželić St. (priopćili), »Dnevnik Dragutina Rakovca«, *Narodna starina* 1/2 (Zagreb, 1922), str. 178–179. Inače, Rakovac je 19. studenog 1843. godine ponovno posjetio Zdenčaja, pri čemu je Zdenčaj bio znatno čvršći te izjavio da će u slučaju nasilja na sjednici skupštine Zagrebačke županije »moja stranka nadvladati«. Vidi u: E. Laszowski i V. Deželić St. (priopćili), »Dnevnik Dragutina Rakovca«, *Narodna starina* 1/3 (Zagreb, 1922), str. 283–312, na str. 285.

⁸⁷ Kolak-Bošnjak, »Horvatsko-vugerska stranka i turopoljsko plemstvo«, str. 129.

⁸⁸ Jaroslav Šidak, Vinko Foretić, Julije Grabovac, Igor Karaman, Petar Strčić, Mirko Valentić, *Hrvatski narodni preporod. Ilirski pokret* (Zagreb: Školska knjiga / Stvarnost, 1988), str. 147.

⁸⁹ Murray Despalatović, *Ljudevit Gaj i ilirski pokret*, str. 159; Šidak, *Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća*, str. 156; Šidak, Foretić, Grabovac, Karaman, Strčić, Valentić, *Hrvatski narodni preporod. Ilirski pokret*, str. 147.

⁹⁰ E. Laszowski i V. Deželić St. (priopćili), »Dnevnik Dragutina Rakovca«, *Narodna starina* 1/3 (Zagreb, 1922), str. 283–312, na str. 296.

⁹¹ [s. n.], »Horvatska i Slavonia. [Vijesti]«, *Narodne novine* 10 (Zagreb, 1844), br. 18 (2. ožujka 1844), str. 69. U istom broju *Narodnih novina* objavljeno je i pismo u kojem se Zdenčaj oprašta od Zagrebačke županije.

⁹² Horvat, *Ljudevit Gaj. Njegov život, njegovo doba*, str. 229.

je 1845. godine rijetko se pojavljivao u Zagrebu, ali u rujnu 1847. godine ipak je predvodio svoje »kameraliste i tidesetničare« prilikom posjete nadvojvode Stjepana Zagrebu.⁹³

7. Nikola Zdenčaj kao jedan od osnivača Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva (1841) i ostale aktivnosti

Krajem 18. i početkom 19. stoljeća Hrvatska je bila zemlja tipične »europske periferije« i periferije Habsburškog carstva, te je i nadalje bila daleko od kapitalističke preobrazbe koju su već prolazile zemlje »europske jezgre«. Bila je zaostala, s okoštanim feudalizmom i bez vlastitih snaga koje bi je osposobile za gospodarsku preobrazbu te je kaskala za modernim gospodarskim strujanjima koje je prolazila Zapadna Europa.⁹⁴ Tijekom prve polovice 19. stoljeća u Hrvatskoj se javila potreba za osnivanjem institucije koja bi osposobljavala buduće gospodarstvenike, posebno u poljoprivredi. Prijelaz na modernu obradu zemlje strojevima i komercijaliziranje agrara značilo je prijelaz iz feudalnih u nove kapitalističke odnose. Tu modernizaciju počelo je poticati Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo. Naime, 3. veljače 1841. godine zagrebački biskup Juraj Haulik skupio je u »varmedijskoj« dvorani u Zagrebu sljedeće društvo: Laval grof Nugent, c. kr. maršal u Zagrebu; Nikola pl. Zdenčaj, vel. župan u Zagrebu; Josip Schrott, biskup i vel. prepošt u Zagrebu; Janko grof Drašković, vlastelin u Zagrebu; Gjuro grof Oršić, vlastelin u Gornjoj Stubici; Franjo barun Kulmer, hrv.-slav.-dalm. ministar i vlastelin u Šestinama; Vjekoslav Bužan, c. kr. dvorski savjetnik i predsjednik sudb. Stola u Zagrebu; Antun grof Erdödy, vlastelin u Štakorovcu; Mirko Inkey de Palin, vlastelin u Rasinji; Stjepan pl. Jelačić, začasni prisjednik banskog stola u Zagrebu. Haulik je spomenute okupio zato da ustroje gospodarsko društvo za Hrvatsku i Slavoniju. Pred zborom »od 147 gospodara« objavio je 24. studenoga 1841. godine da su potvrđena pra-

vila Hrvatsko-slavonskog gospodarskoga društva, koje je tada i konstituirano. Za predsjednika je izabran Haulik, a za potpredsjednike Nugent i Zdenčaj, dok su o tajničkim poslovima brinuli kapetan Klingraf i Dragutin Rakovac.⁹⁵ Cilj Društva bio je usmjeren na razvoj i unapređenje poljodjelstva. U tu svrhu Društvo je osnovalo i podružnice u većim općinskim mjestima i 1842. godine pokrenulo *Gospodarski list*. Odlukom od 17. ožujka 1845. godine na Ksaveru u Zagrebu osnovan je Gospodarski zavod, na kojem su se seoski mladići osposobljavali u vrtlarstvu, voćarstvu, pčelarstvu i svilarstvu.⁹⁶ Zahvaljujući Nikoli Zdenčaju, tijekom 1842. godine osnovana je i podružnica u Križevcima. Zdenčaj je potpredsjednik Društva bio do 1847. godine.⁹⁷

Osim za gospodarstvo, Zdenčaj se brinuo i za školstvo u Velikom Ravnu. Iz *Zagrebačkog katoličkog lista* objavljenog 1857. godine tako doznajemo sljedeće:

»Za župu *Raven* govorahu, da je tamošnji vlastelin g. Zdenčaj obećao zemljište i podobru svotu novcah za skupnu školu dviuh župah bližnjih, *Dubovca* naime i *Ravna*, pak još i sad neviděsmo nit jednog kamena dovežena, premda Ravljani a osobito Dubovčani lěpe i dobre konje imadu.«⁹⁸

U vrijeme Hrvatskog narodnog preporoda niknule su brojne nove institucije: čitaonice, kazalište, društva, Glazbeni zavod, Zemaljski muzej. Prve preporodne čitaonice osnovane su u Zagrebu, Varaždinu, Karlovcu i Križevcima. Osim zabavno-društvene uloge, imale su nacionalno, a onda i političko značenje. Na zahtjev Zagrebačke županije, kojoj je na čelu bio Nikola Zdenčaj, pokrenuta je inicijativa za uređenjem Narodnog kazališta. U cijelu akciju uključio se i Hrvatski sabor, koji je predložio davanje dobrovoljnih priloga. Tom pozivu odazvali su se Nikola Zdenčaj i njegova dva sina, a ukupno su dali 160 forinti.⁹⁹ Tijekom 1842. godine osnovana je Matica ilirska (od 1874. godine Matica hrvatska), kojoj je svrha bila da širi znanost i književnost na hrvatskom jeziku te objavljuje preporodna djela. Matica ilirska osnovana je na prijedlog grofa Janka Draškovića, a među trideset i četiri osnivača koji su dali novčane priloge bio je i Nikola Zdenčaj.¹⁰⁰ U to vrijeme

⁹³ Horvat i Ravlić, *Pisma Ljudevitu Gaju*, str. 167.

⁹⁴ Iván T.[ibor] Berend - György Ránki, *Evropska periferija i industrijalizacija 1780 - 1914*. (Zagreb: Naklada »Naprijed«, 1996), str. 24–25.

⁹⁵ Franjo Kuralt (sastavio), *Rad Hrv.-slav. gospodarskoga društva i njegov razvitak od godine 1841-1883*. (Zagreb: Nakladom Hrv.-slav. gosp. društva, 1884.), str. 1–2.

⁹⁶ Vidi na: <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=67997> (pristup 3. ožujka 2020. godine).

⁹⁷ Tomislav Bogdanović, *Križevci u Prvome svjetskom ratu* (Zagreb-Križevci: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. Zavod za znanstvenoistraživački i umjetnički rad Koprivničko-križevačke županije u Križevcima, 2018), str. 209.

⁹⁸ J., »Dopisi [Iz Križevacah]«, *Zagrebački katolički list* 8 (Zagreb, 1857), br. 16 (18. travnja 1857), str. 125–128, na str. 127.

⁹⁹ Dečak, *Raven i okolica. Prinosi za povijest*, str. 98.

¹⁰⁰ Isto, str. 99.

novoosnovana društva i zavodi nisu imali prikladne prostorije, već su bili raštrkani po privatnim zgradama. Zbog toga je Narodni odbor prikupio 28.000 forinti te je od grofa Dragutina Draškovića kupljena zgrada na zagrebačkom Gornjem gradu u Opatičkoj ulici broj 18., koja je postala Narodni dom i kojem je Zdenčaj u siječnju 1849. godine poklonio 1.000 forinti.¹⁰¹ Milan Grlović piše da »nije bilo narodnog društva i poduzeća, kojemu ne bi [Nikola Zdenčaj] bio izdašnim podupirateljem i članom.«¹⁰² Grlović također piše da je Nikola Zdenčaj posjedovao veliku i bogatu knjižnicu, »koju je osobito njegov sin Eduard umjeo dobrim izborom i velikim troškom popuniti«, a da su se u njoj »nalazila najredja izdanja znanstvenih i inih djela na svim jezicima«, međutim da se »knjižnica po smrti ovih velikaša raztepla.«¹⁰³

Nakon što je dao ostavku na funkciju velikog župana Zagrebačke županije, Nikola Zdenčaj povukao se na svoje imanje, gdje se ponovno posvećuje gospodarstvu. Život u dvorcu Zdenčajevih bio je ugodan i u njemu su često priređivane gozbe, a Nikola se u svojem četveropregu često vozio okolicom. Prestao se baviti politikom, a prema Dečakovim spoznajama, Rakovac je nepoznatog datuma u svoj dnevnik zapisao sljedeće: »Zdenčaj sada na svom dobru [...] podrugiva se s Magjari.«¹⁰⁴ Pred kraj života Zdenčaj je bio nepokretan, pa ga je posluga vozila u kolicima. Preminuo je 28. travnja 1854. godine, a pokopan je na groblju u Malom Ravnu.¹⁰⁵ Premda nije u potpunosti zaboravljen, posebice u križevačkom kraju, danas je s historiografskog stajališta jako teško pratiti njegovo političko djelovanje tijekom trajanja Hrvatskog narodnog preporoda, pa je ovaj članak prilog tome da se napravi iskorak po tom pitanju i da »zaboravljeni ilirac« Nikola Zdenčaj barem malo iskorači iz svoje sjene.

8. Zaključak

U članku je iznijeta kratka biografija križevačkog ilirca i plemića Nikole Zdenčaja (1775–1854), ponajprije njegovo političko, kulturno i gospodarsko djelovanje tijekom Hrvatskog narodnog preporoda ili Ilirskog pokreta. Kao što je vidljivo u početnom dijelu članka, Nikola Zdenčaj dosad je rijetko bio u središtu znanstvenih istraživanja hrvatskih historiografa, a ono što je napisano često je bilo šturo, neprecizno i nedostavno da bi se shvatio njegov značaj, posebice u prvoj fazi Hrvat-

skog narodnog preporoda, kada je bilo itekako važno da pripadnici srednjeg i visokog hrvatskog plemstva u njemu sudjeluju ili da daju podršku mlađoj generaciji iliraca na čelu s Ljudevitom Gajem.

Ovaj članak dokazuje da je Nikola Zdenčaj, a uz grofa Janka Draškovića i grofa Jurja Oršića, bio izraziti pobornik ilirskih ideja i načela, premda je i dalje ostao »zarobljen« u okvirima konzervativnog svijeta visokog hrvatskog plemstva u kojem je rođen. Zbog toga je razumljivo da su vodeći ilirci u cilju pridobivanja tih pripadnika hrvatske elite bili prisiljeni na različite compromise u svojem programu, posebice u dijelu koji se tiče gospodarskih pitanja i feudalnog sustava. Najvažna točka u kojoj su se vođe iliraca slagale s predstavnicima hrvatskog visokog plemstva, a što je, zapravo, i bilo u srži pokreta, bio je otpor prema mađarskom nacionalnom pokretu, kojem je cilj bio da derogira ionako skućena hrvatska autonomna u Ugarskom kraljevstvu. Ta prava trebalo je braniti, a po mogućnosti, dakako uz pažljivu diplomatsku politiku te uz pomoć Beča, i proširiti. U tom je smislu Nikola Zdenčaj zbog svojih visokih položaja u administrativnom aparatu tadašnje feudalne Hrvatske, ali i zbog svojega bogatstva, itekako mogao pomoći, što je često i činio. Ovaj članak stavlja na povijesnu pozornicu »zaboravljenog ilirca« Nikolu Zdenčaja u onakvu obliku u kakvu to sačuvani povijesni izvori omogućuju, što bi se daljnjim istraživanjem sigurno moglo i proširiti. U svakom slučaju, angažman Nikole Zdenčaja nipošto nije zanemariv, a u nekim trenucima obrane hrvatskih municipalnih prava i razvoja hrvatskog preporodnog ilirskog pokreta možda i ključan.

9. Popis citirane literature

9.1. Rukopisna građa

Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, *Ilyrica varia*, VX/43/28.

Dnevnik Antuna Vakanovića 1832-1852. Zbirka rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, signatura R 5297.

Hrvatski državni arhiv, fond 5, Sabor Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Zemaljske komisije,

¹⁰¹ Josip Horvat, *Politička povijest Hrvatske* (Zagreb: Izdanje Nakladnog zavoda »Binoza – svjetski pisci«, 1936).

¹⁰² Grlović, »Nikola Zdenčaj. 1775.–1854.«, na licu prvog lista životopisa o Nikoli Zdenčaju.

¹⁰³ Isto, na naličju prvog lista životopisa o Nikoli Zdenčaju.

¹⁰⁴ Dečak, *Raven i okolica. Prinosi za povijest*, str. 101.

¹⁰⁵ Homen, »Doprinos očuvanju imena Nikole Zdenčaja«, str. 62.

Istražno kraljevsko povjerenstvo u okrugu Plemenite općine Turopolje (1824–1827).

Zdenčaj Gaju, 28. XI. 1832. [Pismo]. Zbirka rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, signatura R 4702b.

9.2. Ostala citirana literatura

Berend, Iván T.[ibor] - Ránki, György. 1996. *Evropska periferija i industrijalizacija 1780 - 1914*. (Zagreb: Naklada »Naprijed«, 1996).

Bogdanov, Vaso. 1958. *Historija političkih stranaka u Hrvatskoj. Od prvih stranačkih grupiranja do 1918* (Zagreb: Novinarsko izdavačko poduzeće, 1958).

Bogdanović, Tomislav. 2018. *Križevci u Prvome svjetskom ratu* (Zagreb-Križevci: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. Zavod za znanstvenoistraživački i umjetnički rad Koprivničko-križevačke županije u Križevcima, 2018).

Brajković, Vlasta. 1980. *Pečatnjaci* (Zagreb: Povijesni muzej Hrvatske, 1980).

Dečak, Ivo. 2001. *Raven i okolica. Prinosi za povijest* (Zagreb: Vlastita naklada, 2001).

Dečak, Ivan. 2014. »Znameniti Zdenčaji iz Velikog Ravna«, *Cris: časopis Povijesnog društva Križevci* 16 (Križevci, 2014), str. 86–89.

Deželić, Velimir (sabradio i uvodom popratio). 1909. *Pisma pisana dru. Ljudevitu Gaju i neki njegovi sastavci. (1828–1850.)*, Građa za povijest književnosti hrvatske, knjiga 6 (Zagreb: Jugoslav.[enska] akademija znanosti i umjetnosti, 1909).

Deželić, Velimir. 2009. *Kardinal Haulik. Nadbiskup zagrebački 1788. - 1869.*, prigodom 140. obljetnice smrti kardinala Haulika (1778.–1869.–2009.), reprint izdanja iz 1929. godine (Zagreb: Glas Koncila, 2009).

Filipčić, Vlatka. 1996. »Grof Juraj Oršić u preporodnom pokretu«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, vol. 29 (Zagreb, 1996), str. 163–172.

Filipović, Ivan (uredio). 1975. *Zaključci Hrvatskog sabora. Svezak X. 1808–1814* (Zagreb: Arhiv Hrvatske u Zagrebu, 1975).

Grlović, Milan. 1898–1900. »Nikola Zdenčaj. 1775.–1854.«, u: Milan Grlović (sakupio, popunio i napisao), *Album zaslužnih Hrvata XIX. stoljeća. Sto i pedeset životopisa, slika i vlastoručnih podpisa*, slike crtao Stjepan Kovačević (Zagreb: Naklada i tisak Matičevog litografskog zavoda u Zagrebu, 1898–1900). Stranice u *Albumu* nisu paginirane. Zdenčajev životopis, njegova slika i potpis otisnuti su na dvama listovima. Životopis se nalazi na licu i naličju

prvog lista, dok se slika i potpis nalaze se na licu drugog lista.

Gundrum Oriovčanin, Fran S.[rečko]. 1904. »O 50. obljetnici smrti Nikole Zdenčaja od Zahromić-grada«, *Prosvjeta. List za znanost, zabavu i umjetnost* 12 (Zagreb, 1904), br. 10, str. 303–304.

Homen, Zoran. 2003. »Doprinos očuvanju imena Nikole Zdenčaja«, *Cris: časopis Povijesnog društva Križevci* 5 (Križevci, 2003), str. 61–66.

Horvat, Josip. 1936. *Politička povijest Hrvatske* (Zagreb: Izdanje Nakladnog zavoda »Binoza – svjetski pisci«, 1936).

Horvat, Josip. 1942. *Kultura Hrvata kroz 1000 godina*. II. dio. Gospodarski i društvojni razvitak u 18. i 19. stoljeću (Zagreb: Izdao Ante Velzek, 1942).

Horvat, Josip i Ravlić, Jakša. 1956. *Pisma Ljudevitu Gaju*, Građa za povijest književnosti hrvatske, knjiga 26 (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1956).

Horvat, Josip. 1975. *Ljudevit Gaj. Njegov život, njegovo doba* (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1975).

Hrvatski narodni preporod. 1790–1848. Hrvatska u vrijeme Ilirskog pokreta (Zagreb: Globus / Muzej grada Zagreba / Muzej za umjetnost i obrt / Povijesni muzej Hrvatske, 1985).

Husinec, Franjo. 2001. *Fran Gundrum Oriovčanin. Gradski fizik u Križevcima* (Križevci: Matica hrvatska Križevci, 2001).

Ivanović, Jozo i Kolanović, Josip (priredili i uredili), *Hrvatske kraljevske konferencije. Svezak V. 1797–1848* (Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 1993).

J. 1857. »Dopisi [Iz Križevacah]«, *Zagrebački katolički list* 8 (Zagreb, 1857), br. 16 (18. travnja 1857), str. 125–128.

Jedan član gospodarskoga društva. 1854. »Zdenčaj Zahromićgradski Nikola«, *Gospodarske novine* 2 (Zagreb, 1854), br. 18 (6. svibnja 1854), str. 77–78.

Kidrič, Francé. 1915. »Framasonske lože hrvaških zemelj Napoleonove Ilirije v poročilih dunajskega policijskega arhiva«, primljeno u sjednici razreda historičko-filologičkoga Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 20. juna 1914., u: *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*. Knjiga 206. Razredi historičko-filologički i filozofičko-juridički. 88. (Zagreb: [Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti], 1915), str. 25–60.

Kolak-Bošnjak, Arijana. 2015. »Horvatsko-vugerska stranka i turopoljsko plemstvo«, *Kaj: časopis za književnost, umjetnost i kulturu* 48/3–4 (Zagreb, 2015), str. 121–137.

- Kolak Bošnjak, Arijana. 2012. *Horvatsko-vugerska stranka 1841.-1848.*, doktorska disertacija obranjena 20. lipnja 2012. godine na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu Mentor: Željko Holjevac (Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2012). Zbirka doktorata i magisterija Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod signaturom DCD ZG-544/13.
- Koprek, Ivan (glavni urednik). 2007. *Thesaurus Archigymnasii. Zbornik radova u prigodi 400. godišnjice Klasične gimnazije u Zagrebu 1607.–2007.* (Zagreb: Grafički zavod Hrvatske d.o.o., 2007).
- »Korespondencija Janka Draškovića (izbor). 2. Primljena korespondencija«. 2016. *Fontes. Izvori za hrvatsku povijest* 22 (Zagreb, 2016), str. 33–352.
- Kuralt, Franjo (sastavio). 1884. *Rad Hrv.-slav. gospodarskoga društva i njegov razvitak od godine 1841-1883.* (Zagreb: Nakladom Hrv.-slav. gosp. društva, 1884.).
- Laszowski, E. i Deželić St., V. (priopćili). 1922. »Dnevnik Dragutina Rakovca«, *Narodna starina* 1 (Zagreb, 1922), br. 1, str. 61–72; br. 2, str. 164–185; br. 3, str. 283–312.
- Laszowski, Emilij (uredio, napisao i troškom iste općine [Turopolja] izdao) uz suradništvo Janka Barleà, Dra. Velimira Deželića, i Dra. Milana Šenoè. 1924. *Povijest plem. općine Turopolja. Svezak III. Prosvjetni rad* (Zagreb: Tiskom tiskare »Merkantile«, 1924), str. 153–154.
- Lukinović, Andrija. 1989. »Antun Zdenčaj (1721–1791), nepoznati historiograf Zagrebačke biskupije«, *Croatica Christiana periodica: časopis Instituta za crkvenu povijest Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 13 (Zagreb, 1989), broj 23, str. 55–66.
- Milosavljević, Rade. 1988. *Leksikon Križevčana. Prilog poznavanju povijesti Križevaca i križevačkog kraja* (Križevci: Povijesno Društvo Koprivnica, 1988).
- Miskolczy, Gyula. 1928. *A horvát kerdés története és irományai a rendi állam korában*, II. kötet (Budapest: Kiadja a Magyar történelmi társulat, 1928).
- Mlinarić, Stjepan. 1842. »Něšto o surkah«, *Ilirske narodne novine* 8 (Zagreb, 1842), br. 91 (12. studenoga 1842), str. 363–364.
- Murray Despalatović, Elinor. 2016. *Ljudevit Gaj i ilirski pokret*, prevela Nada Kralj Šercar (Zagreb: Srednja Europa, 2016).
- Mužić, Ivan. 1989. *Masonstvo u Hrvata (Masoni i Jugoslavija)*, IV. dopunjeno izdanje (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1989).
- Neustädter, Josip. 1942. *Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od godine 1848.* (Zagreb: Izdanje Hrvatskog izdavačkog zavoda, 1942).
- Novak, Viktor. 1987. *Magnum tempus. Ilirizam i katoličko sveštenstvo. Ideje i ličnosti. 1830–1849* (Beograd: Nova knjiga, 1987).
- grof Oršić Slavetički, Adam (uredio i uvod napisao). 1943. *Rod Oršića* (Zagreb: Izdanje Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, 1943).
- Ravlić, Jakša. 1965. »Hrvatski narodni preporod«, u: Jakša Ravlić (priredio), *Hrvatski narodni preporod. I. Ilirska knjiga*, Pet stoljeća hrvatske književnosti 28 (Zagreb: Matica hrvatska / Zora, 1965), str. 7–75.
- [s. n.]. 1838. »Horvatska i Slavonia. [Vijesti]«, *Ilirske narodne novine* 4 (Zagreb, 1838), br. 100 (18. prosinca 1838), str. 397.
- [s. n.]. 1842. »Horvatska i Slavonia. [Vijesti]«, *Ilirske narodne novine* 8 (Zagreb, 1842), br. 55 (9. srpnja 1842), str. 217.
- [s. n.]. 1844. »Horvatska i Slavonia. [Vijesti]«, *Narodne novine* 10 (Zagreb, 1844), br. 18 (2. ožujka 1844), str. 69.
- [s. n.]. 1854. »Hèrvatska, Slavonia, Dalmacia i vojvodina Sèrbia. [Vijesti]«, *Carsko-kr. službene narodne novine* 20 (Zagreb, 1854), br. 109 (12. svibnja 1854), str. 293.
- [s. n.]. 1882. »Knjige koje je jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti sa zahvalnošću primila«, u: *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Knjiga 63. Razredi filologičko-historički i filozofičko-juridički* (Zagreb: [Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti], 1882), str. 228–232.
- [s. n.]. 1895. »Karakteristika ilirskoga preporoda i njegovo značenje«, *Vienac. Zabavi i pouci* 27 (Zagreb, 1895), br. 39 (28. rujna 1895), str. 622–624; br. 40 (5. listopada 1895), str. 638–640; br. 41 (12. listopada 1895), str. 654–655.
- Szabo, Agneza. 1996. »Plemići Zdenčaj od Zahromić-grada«, *Matica: časopis Hrvatske matice iseljnika* 46/4 (Zagreb, 1996), str. 2–5.
- Šandor-Gjalski, Ksaver (Babić, Ljuba). 1913. *K stogodišnjici moga oca* (Zagreb: Tisak Dioničke tiskare, 1913).
- Šicel, Miroslav (priredio). 1985. *Riznica ilirska 1835-1985* (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske; Ljubljana: Cankarjeva založba, 1985).
- Šidak, Jaroslav. 1966. »Hrvatski narodni preporod – ideje i problemi«, *Kolo: časopis za kulturu i umjetnost* 4(124)/8–10 (Zagreb, 1966), str. 137–157.

Šidak, Jaroslav. 1973. *Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća* (Zagreb: Institut za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu, 1973).

Šidak, Jaroslav; Foretić, Vinko; Grabovac, Julije; Karaman, Igor; Strčić, Petar; Valentić, Mirko. 1988. *Hrvatski narodni preporod. Ilirski pokret* (Zagreb: Školska knjiga / Stvarnost, 1988).

Šurmin, Đuro. 1903. *Hrvatski preporod. I. Od godine 1790. do 1836.*, s 3 slike (Zagreb: Tisak Dioničke tiskare, 1903).

Tkalac, Imbro. 1945. *Uspomene iz Hrvatske (1749–1823. 1824–1843.)* (Zagreb: Matica hrvatska, 1945).

[Vraz, Stanko]. 1877. *Djela Stanka Vraza. Peti dio. Pjesme, pabirci, proza i pisma* (Zagreb: Matica hrvatska, 1877).

Vrhovac, Maksimilijan. 2017. *Dnevnik / Diarium. Svezak 2 (1810–1815.)*, latinski tekst preveli na hrvatski jezik i bilješkama popratili Metod Hrg i Josip Kolanović. Riječ unaprijed Drago Roksandić. Kazalo osoba, mjesta i stvari sastavio Jozo Ivanović (Zagreb: Kršćanska sadašnjost / Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu / Odsjek za povijest – Zavod za hrvatsku povijest, 2017).

[Zdenczay Zahromićgradski, Nikola]. 1836. *Govorenje velikomožnoga gospodina Nikole Zdenczaya Zahromićgradskoga, cesarsko-kraljevskoga tolnačnika, zlatnoga konjanika slavne gradomedje križevčke prvoga namještnoga župana, deržano pri priliki zběranja čestnikov rěčene gradomedje dana 27a Listopada 1836. vu Križevcu.* (Vu Zagrebu: Pritiskano vu Slovarnici Franje Suppana, [1836]).

[Zdenczay de Zahromić-grada, Nicolaus]. 1842. *Dictio per [...] dominum Nicolaum Zdenczay de Zahromić-grada, [...] occasione occęptę generalis I. comitatus Zagrabiensis 23. et subsequis mensis diebus 1842 Zagrębię servatę congregationis, pronunciata.* (Zagrębię: Typis typographię dris. Ljudeviti Gaji, [1842]).

Zerpak, Eduard. 1849. *Geschichte des Illyrismus oder Des südslavischen Antagonismus gegen die Magyaren* (Leipzig: Verlag von Gustav Mayer, 1849).

“A Forgotten Illyrian” Nikola Zdenčaj of Zahromić-grad (1775–1854): Contribution to the Biography

Summary

This article explores the biography of an Illyrian and nobleman Nikola Zdenčaj (1775–1854), emphasizing his political and cultural activities. Nikola Zdenčaj was rarely at the centre of scientific and/or professional research, so this article will explore and confirm his political path within the Illyrian movement (Croatian National Revival), while also clarifying some ambiguities and insufficiently established facts. Therefore, this article aims to shed light on the role of Nikola Zdenčaj during the Croatian National Revival, as well as on the Illyrian’s position in today’s historiography.

Keywords: Nikola Zdenčaj, Croatian National Revival, Illyrism, Zagreb County, Križevci